

Збірник наукових праць
Випуск 9
УКРАЇНСЬКА МОВА І НАЦІЯ

Хмельницький, 2017

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

УКРАЇНСЬКА МОВА І НАЦІЯ

Випуск 9

Хмельницький - 2017

3 41 Українська мова і нація : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2017. – Вип. 9. – 106 с.

У збірнику наукових праць «Українська мова і нація» вміщено тези, статті науковців, в яких розкрито широке коло мовних проблем: цивілізаційно-культурний розвиток України в контексті сучасних глобалізаційних процесів; українська мова в сучасному інформаційному просторі; нормативно-правові документи щодо мовної політики в Україні на сучасному етапі; державна мовна політика в галузі освіти України; мовне середовище учнівської та студентської молоді: виклики сучасності та ін.

Адресовано широкому колу читачів, причетних до вивчення сучасної мовної ситуації в Україні: учням, студентам, аспірантам, викладачам, науковцям.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП (головний редактор); **Парандій В. О.**, кандидат історичних наук, доцент, директор Хмельницького економіко-правового коледжу МАУП; **Діденко З.О.**, голова Хмельницького міського Товариства української мови імені Тараса Шевченка «Просвіта»; **Дубініна К.А.**, кандидат філологічних наук; **Кабачинська С.І.**, заслужений журналіст України; **Костенко Д.В.**, вчитель іноземної мови, доктор філософії в галузі державного управління; **Кульбовський М.М.**, письменник, журналіст, член НСЖУ, МСПУ, міської спілки «Поділля», лауреат премії ім. Т. Шевченка; **Матвіюк К.І.**, голова Ради козацьких старійшин Хмельниччини, дисидент; **Мельник Р.М.**, кандидат філологічних наук, доцент; **Микитишин В.О.** – кандидат історичних наук; **Никитюк С.І.**, філолог; **Савчук Л.О.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Трембіцький А.М.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; **Олійник В. В.**, кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальна за випуск).

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Рева Л. Г., кандидат філологічних наук, член-кореспондент Академії наук вищої освіти України, член Національної Спілки краєзнавців України.

Петрушенко О. О., кандидат філологічних наук, доцент.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом
(протокол № 9 від 30 жовтня 2017 р.)

© Хмельницький інститут Міжрегіональної Академії управління
персоналом, 2017

ЗМІСТ

Білий Л. Г. ВСТУПНЕ СЛОВО.....	6
Авсієвич А. В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ КОНТРАКТАХ.....	8
Дацюк О. А. УКРАЇНСЬКИЙ МОЛИТОВНИК: ОДВІЧНІ СЕНСИ І СУЧАСНІ ФОРМИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УПОРЯДНИКА – ПРОТ. АНДРІЯ ДУДЧЕНКА).....	13
Бобрівник Т. А., Королевська О. Д. БАГАТСТВО ТА КРАСА РІДНОЇ МОВИ.....	18
Григоренко О. П. МОВНЕ ПИТАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ТОТАЛІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ (1950–1980-ТІ РОКИ).....	21
Дияк Л. А., Олійник В. В. МОВА ЯК ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ.....	38
Калинюк Н. В. ЛІНГВОЕСТЕТИЧНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ПОЕТИЧНА МОВА: ЕТАПИ ТА ПАРАМЕТРИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	41
Костенко Д. В., Дяченко І. О. УКРАЇНСЬКА МОВА – НАЦІОНАЛЬНА МОВА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	49
Матвіюк К. І. МОВА ЯК ЗНАРЯДДЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ.....	53

Никитюк С. І. ПОТЕНЦІАЛ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	55
Олійник В. В. НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ОСВІТНІХ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ.....	58
Парандій В. О. МОВА ЯК ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ.....	61
Петрушенко О. О. ЛІНГВІСТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	63
Поморова Н. А. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	71
Тернецька М. А. УКРАЇНСЬКА МОВА – ЖИТТЯ ДУХОВНОГО ОСНОВА.....	76
Трембіцький А. М. УКРАЇНСЬКЕ ЛИХОСЛІВ'Я АБО УКРАЇНСЬКА ЛАЙКА.....	81
Ченаш Я. В., Королевська О. Д. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ШЛЯХОМ ДОСКОНАЛОГО ВОЛОДІННЯ МОВОЮ.....	98
Шуліка Д. А., Королевська О. Д. АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО МОВНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	100
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	103

ПЕРЕДМОВА

*«... І доки бринітиме Рідная Мова
У творчім розвої та в силі,
Ростиме нам доля, трава мов шовкова,
Мов наші пісні орлокрилі!»
І. Огієнко*

З мови починається сама держава. У мові – важлива суть існування держави, її сила і могутність.

У системі державних пріоритетів мовна політика посідає чільне місце, оскільки її стратегічним завданням, поряд з гарантуванням мовних прав людини, є утвердження суспільної злагоди і політичної стабільності, забезпечення єдності держави і зміцнення української державності.

Мова – явище суспільне. Для кожного народу рідна мова найдорожча. Творячи свою духовну культуру, він великою мірою самовиражається в мові. Рідна мова допомагає відчувати місце своєї культури в загальнолюдській світовій культурі.

У народі побутує вислів: «Рідна мова – це характер народу». В ній відбито його національні звичаї, побут нахили. Мова – це ще й історія народу. Від найдавніших часів наші предки залишили в мові свої глибокі сліди. У мові відбивається і пам'ять народу, бо майбутнє виростає з минулого. Нам – українцям – потрібно плекати кожне слово рідної мови, передане нам у спадок від наших пращурів. Потрібно вивчати, розвивати, берегти свою мову, бо без неї народ перестає бути самостійним, незалежним і багатим.

Отже, ми повинні відроджувати рідну мову з розумом, повагою, відроджувати українську культуру, не поспіхом та законами, а серцем і бажанням людей.

Вашій увазі пропонуються наукові статті сучасних українських науковців, зокрема істориків, філологів, культурологів, юристів, психологів та ін., в яких розкриваються різні погляди на актуальні мовні проблеми.

Висловлюємо щирі вдячність усім небайдужим українцям, яких турбує доля сучасної української мови, і які прагнуть долучитися до її розвитку і сприяти її поширенню та процвітанню.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Л. Г. Білий,

*директор Хмельницького інституту МАУП,
кандидат педагогічних наук, доцент*

*«Ми з нею відомі усюди,
Усе в ній, що треба нам, є,
А хто свою мову забуде,
Той серце забуде своє ...»
(В. Сосюра)*

Мова дається одвіку й довіку, це – спадкоємність не лише в межах роду, а й цілого народу.

Зазначимо, що мовна політика як одна із складових частин державної має бути спрямована на забезпечення оптимального функціонування української мови в усіх сферах життя українського суспільства, їх подальшого розвитку та взаємодії. Саме мова створюється і розвивається суспільством і без мови не було б суспільства.

Українська мова є ключовим фактором національного державотворення, провідним чинником консолідації України.

Для кожної людини її рідна мова – найкраща, бо саме за її допомогою вона вчилася пізнавати навколишній світ, вона супроводжує усі найдорожчі спогади, усі найважливіші події в житті. Недарма найскладніше в чужій країні пристосуватися до іноземної мови, і в будь-якому разі людина сумує за рідним словом. Вивчаючи рідну мову, людина одночасно засвоює поняття, якими користується її інтелект. Як член спільноти вона формує своє інтелектуальне бачення світу не на основі самостійного опрацювання своїх переживань, а в рамках закріпленого в поняттях мови досвіду її мовних предків.

Мова для кожного народу стає ніби другою природою, що оточує його, живе з ним всюди і завжди. Без неї, як і без сонця, повітря, рослин, людина не може існувати. Як великим нещастям обертається нищення природи, так і боляче б'є по народові зречення рідної мови чи навіть неповага до неї, що є рівноцінним неповазі до батька й матері.

Досвід людства упродовж тисячоліть переконливо доводить, що занепад мови – це зникнення нації. Якщо ж мова стає необхідною і

вживається насамперед національною елітою – сильною і високорозвинутою стає нація і держава.

Українська мова, яку визнає за рідну переважна більшість населення України, має стати повноцінним засобом українського світотворення, знаряддям консолідації української етнічної нації (українців України і світу) та української політичної нації (громадян України), визначальною етнічною основою якої є українська етнічна нація.

Українська мова – національне надбання українського суспільства, вона повинна охоронятися та підтримуватися державою. Мовна політика як одна із складових частин державної має бути спрямована на забезпечення оптимального функціонування української мови в усіх сферах життя українського суспільства, їх подальшого розвитку та взаємодії.

Українська мова, виконуючи інтеграційну функцію, є важливим чинником зміцнення державності, забезпечення культурного та економічного розвитку нашої країни.

Українська мова – не лише засіб спілкування, а й скарбниця духовного і культурного спадку українського народу. У витворених протягом віків різноманітних формах буття української мови (старовинні усні перекази і літописи, народні пісні і думи, казки і міфи, поетичні і прозові твори тощо) зберігаються історична пам'ять і досвід нації, глибинні витоки її світоглядних і моральних цінностей, віддзеркалюються національні традиції і узвичаєння, звичаї і навички, тобто ознаки, що притаманні саме цій спільноті і тому є унікальними цеглинами будівлі національної ідентичності.

Саме мовна культура є надійною опорою у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, у вихованості діяльного, справжнього патріотизму. Культура мови передбачає вироблення етичних норм міжнародного спілкування, які характеризують загальну культуру нашого сучасника.

Отже, українська нація і держава мають забезпечувати відродження і захист української мови, якісну розбудову українського мовного простору.

А. В. Авсієвич,
старший викладач, PhD
(м. Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ КОНТРАКТАХ

Питання перекладу юридичної термінології входить до кола найскладніших питань у галузі лінгвістики, тому що термінологічні одиниці відносяться до лексики, яка розвивається швидкими темпами, користується попитом у фахівців різних сфер, у тому числі й у міжнародно-правовому дискурсі, та через це потребує особливої уваги. Втім, у процесі перекладу юридичної термінології виникають певні труднощі, адже адекватний переклад є неможливим без додаткових знань, пов'язаних з походженням, класифікацією, функціонуванням та особливостями перекладу саме юридичних термінів. Тема є актуальною з огляду на потребу української мови у модернізації своєї лексики з метою пристосування до тієї чи іншої галузі у зв'язку з розширенням сфери свого застосування [1, с. 75].

Мета статті полягає у дослідженні особливостей перекладу юридичної термінології з англійської мови на українську у текстах багатомовних контрактів.

До підписання зовнішньоекономічного договору (контракту) сторонам необхідно вирішити ще низку питань. У зв'язку з наявністю іншомовних текстів потребує уваги питання про автентичність багатомовних текстів зовнішньоекономічних договорів (контрактів) та їхньої юридичної сили. Автентичність правового документа, яким є зовнішньоекономічний договір (контракт) – це насамперед «достовірність, відповідність тексту правового документа оригіналові» [4, с. 22].

На практиці часто виникають спірні питання стосовно тлумачення положень зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Проблема тлумачення у випадку з багатомовними текстами договорів (контрактів) має свої особливості. Навіть ідеальний за формою переклад (на стадії підготовки й укладення договору) не завжди усуває розбіжності, неясності, неточності тощо, які можуть впливати з положень багатомовних зовнішньоекономічних договорів (контрактів) [2, с. 1].

Юридична термінологічна лексика посідає важливе місце у словниковому складі української літературної мови, оскільки є

показником рівня розвитку в суспільстві наукової мови, а отже, і науки загалом. Досконалість, багатство та стабільність юридичної термінологіки свідчать про науковий прогрес у правовій сфері, а також про можливості конкретної мови виражати нові правничі поняття й ідеї.

Система юридичних термінів становить сукупність взаємопов'язаних елементів, які створюють стійку єдність і цілісність. Юридичний термін повинен: 1) відповідати правилам і нормам певної мови; 2) повинен бути систематичним; 3) мати дефінітивність, тобто зіставлятись з чітким окремим визначенням, яке орієнтує на відповідне поняття; 4) бути відносно незалежним від контексту; 5) бути точним; 6) бути коротким, хоча дана вимога нерідко суперечить вимозі точності, тобто повноти терміна; 7) бути однозначним; 8) бути експресивно нейтральним; 10) бути милозвучним [3, с. 38].

Головним прийомом перекладу юридичних термінів у англо-українських текстах контрактів є переклад за допомогою термінологічного еквівалента. Еквівалент – сталий лексичний відповідник, який повністю співпадає зі значенням іншомовного слова-терміна. Юридичні терміни, які мають еквіваленти в рідній мові, слугують опорними пунктами у тексті контракту, від них залежить розкриття значень інших слів. Як вихідний пункт аналізу використовуються одиниці вихідної мови, для яких відшукуються відповідники у мові перекладу. Еквівалентні одиниці поділяються на одноеквівалентні (тобто, такі, що мають тільки один перекладний відповідник, наприклад: *customer* – замовник, *buyer* – покупець, *contractor* – підрядник, *supplier* – постачальник, *copyright* – авторське право), та багатоеквівалентні, тобто такі, що мають два або більше перекладних відповідників: *remuneration* – винагорода, компенсація, оплата, заробітна плата; *procedure* – процедура, порядок дій, судочинство, процес, процесуальні норми, метод [1, с. 77].

З точки зору практики, у процесі перекладу контрактів доцільно розрізняти випадки, коли варіантні відповідники слова подано в словнику та коли вони в словниках відсутні частково або повністю. У першому випадку перекладач вирішує завдання вибору одного адекватного в даному контексті варіантного відповідника слова оригінала із кількох, поданих в словнику. Ще одним способом перекладу юридичної термінології у контрактах є транскодування, при якому звукова та/або графічна форма слова вихідної мови повністю або частково передається засобами абетки мови перекладу

[5, с. 232]: beneficiary – бенефіціар, jurisdiction – юрисдикція, defacto – де факто, subrogation – суброгація. При транскодуванні юридичних термінів, як можна побачити, літерами мови може передаватися вся форма, або більша її частина (такому випадку говорять про адаптивне транскодування). Іноді застосовується змішане транскодування, коли більша частина транскодованого слова відбиває його звучання у вихідній мові, але разом з тим передаються й деякі елементи його графічної форми. Зокрема, у багатомовних контрактах це досить часто застосовується у випадку передачі власних імен. Юридичні терміни також підлягають іншому лексичному прийому перекладу – калькуванню – передачі не звукового, а комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу: guaranteeagreement – гарантійна угода, currentdebt – поточний борг, multipleaccredit – множинне акредитування, stampduty – гербовий збір, competitiveadvantage – конкурентна перевага. У цих прикладах українські відповідники англійських термінів утворені шляхом вибору першого словникового відповідника кожного з компонентів [1, с. 78].

Питання перекладу юридичних термінологічних одиниць викликає численні труднощі, адже сам процес передбачає розуміння аспектів міжнародно-правової сфери, які часто вимагають тлумачень контексту висловлювань та навіть окремих термінів, використаних у контрактах. Переклад правничих термінів із текстів багатомовних контрактів відбувається наступними способами: підбором термінологічного еквівалента, транскодуванням, калькуванням. Варто зазначити, що питання перекладу юридичних термінологічних одиниць є досить серйозним, адже кожний новий термін, запроваджений у правову терміносистему, має бути вдалим, він повинен гармонійно вписатися у дану терміносистему, бути евфонічним, здатним утворювати деривати тощо.

Правильний переклад юридичних термінів – складний процес, незважаючи на те, що їм притаманні семантична ясність та незалежність у використанні. Під труднощами перекладу ми розуміємо наявність юридичних термінологічних одиниць, які ще не мають аналогів у цільовій мові, або ж налічують кілька подібних значень чи принаймні один еквівалент, але сумнівної адекватності, число яких постійно зростає із розвитком міжнародних контактів та процесом глобалізації. Основною проблемою при перекладі юридичних термінів і термінологічних словосполучень є їхня

багатозначність у межах не тільки різних галузей права, але й всередині тексту одного контракту.

У процесі перекладу юридичних термінів варто слідувати наступним етапам: 1) проаналізувати смислову структуру терміна і згідно з контекстом даного контракту виявити значення іноземного терміна; 2) уточнити об'єм та зміст поняття, котре виражається іноземним терміном у даному контексті; 3) підібрати (чи побудувати) еквівалентний український термін; 4) уточнити об'єм та конотативний зміст поняття українського терміну та порівняти їх з об'ємом та змістом поняття, вираженого іноземним терміном; 5) у випадку необхідності ввести доповнення чи зовсім замінити знайдений термін іншим, домогтись того, щоб поняття, виражене іноземним терміном, було передано у українському тексті адекватно; 6) закінчити переклад контракту, а потім перевірити, чи немає в перекладі суттєвих суперечностей, що може означати неправильне трактування суті юридичного терміна [1, с. 79].

Таким чином, терміни є одиницями мовного і професійного знання, що забезпечують ефективність міжкультурної комунікації, тому найбільшу практичну значущість при перекладі контрактів має еквівалентне переведення юридичної термінології. Іноземні елементи треба переносити лише тоді, коли у мові-реципієнті неможливо передати коротко та чітко відповідний термін засобами рідної мови. Ми вважаємо, що адекватність терміну в конкретній мовній ситуації залишається основною вимогою правничої термінології, адже юридичний термін, перебуваючи поза контекстом контракту, у типовому чи нетиповому контексті, зможе виконувати свої функції лише за умови, що буде відома його належність до юридичної терміносистеми.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонюк Н. М. Англо-український переклад юридичної термінології у багатомовних контрактах / Н. М. Антонюк, І. В. Шкурик // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 3(28). – С. 75-79.
2. Бігун В. С. Мовно-правничі аспекти зовнішньоекономічних договорів (контрактів) [Електронний ресурс] / В. С. Бігун. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1553> (10.05.2012). – Назва з титул. екрану.

3. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підруч. для студ. вищих навч. закладів / Т.Р. Кияк, О.Д. Огуй, А.М. Науменко. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 592 с.

4. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / [редкол: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1. – 1998. – 621 с.

5. Schmitz D. 301 LegalForms, Letters&Agreements – London : LawpackPublishing, 2005. – 408 p.

О. А. Дацюк,
кандидат богослов'я, протоієрей
(м. Хмельницький)

УКРАЇНСЬКИЙ МОЛИТОВНИК: ОДВІЧНІ СЕНСИ І СУЧАСНІ ФОРМИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УПОРЯДНИКА – ПРОТ. АНДРІЯ ДУДЧЕНКА)

Нині, у день української мови, як на мене, буде доречним говорити про книги, про новітні видавничі проекти, переклади тощо. У світлі зазначеного слід констатувати факт активізації видавництва нових книг українською мовою, зокрема книг релігійних та філософських. Багато з них цього року вийшло у видавництві «Дух і літера» за сприяння небайдужих людей, зокрема Товариства св. Іларіона Київського канадської діаспори, відкритого Православного університету Святої Софії Премудрості, а також сучасних учених, перекладачів, художників і духовенства.

Окремої уваги у світлі сказаного заслуговує український Молитовник, автором ідеї та упорядником якого є київський священик – протоієрей Андрій Дудченко. Нижче, використовуючи матеріали презентації молитовника, які люб'язно надав автор ідеї та упорядник (о. Андрій Дудченко), я детальніше зупинюся на описі цієї чудової книги, на яку довго чекали багато вірних Церкви, які бажають підносити молитви Богові рідною мовою, осягаючи розумно одвічні смисли у сучасних формах.

Насамперед слід зазначити, що молитва є нашою бесідою з Богом, зустрічю з Богом нашої душі, нашим зверненням до Нього, що відбувається за участю розуму та серця. Розумом ми осягаємо смисл молитов, усвідомлюємо прочитане, аналізуємо тексти. Але у молитві бере участь і емоційно-чуттєва сфера, за яку відповідає наше серце, котре в ідеалі має бути чистим. Серцем ми передаємо почуття, головними з яких є почуття любові до Бога та ближнього, але трапляється й так, що «з серця виходять лукаві думки, убивства, перелюби, розпуста, злодійство, неправдиві свідчення, хули» (Матф.15:19), отже до свого серця людина має бути особливо уважною, щоб молитися зібрано... Нам усім відомо як буває важко зосередитись на молитві, особливо коли ми беремо на себе чималі молитовні правила, нерідко закінчується тим, що молимося формально вичитуючи малозрозумілі слова, не заглиблюючись у їхній смисл, від цього непомірно стомлюючись і маючи скоріше відчуття

внутрішнього тягара, ніж полегшення, не говорячи вже про радість, яка має супроводжувати християнина і про яку неодноразово вчив нас Господь, часто вітаючись зі Своїми учнями саме цим вигуком: «Радійте!».

Тут слід згадати слова Христа Спасителя, Який повчав молитися так: «Ти ж, коли молишся, ввійди до твоєї кімнати і, замкнувши твої двері, помолися до Отцю твоєму в тайні: і Отець твій, що бачить у тайні, віддасть тобі [явно]. **Молячись, не говоріть надмірно, як ті язичники; бо думають, що, завдяки своїй багатомовності, будуть вислухані. Отже, не уподібнюйтеся їм, бо ваш Отець знає, чого потребуєте, раніше вашого прохання в Нього**». (Мф. 6: 6-8).

Отже, у нас виникає законне питання: як молитися?! По книгах? Своїми словами? Повторювати одне й те саме щодня? Говорити різні молитви, залежно від настрою? Кожна означена практика має свій смисл, але тут слід пам'ятати, що порядок і кількість молитов не є визначеними церковним канонам. Апостол Павло на цей рахунок нас повчає: «Нічим не журіться, але в усьому молитвою та благаннями з **подякою відкривайте свої бажання перед Богом**. І Божий мир, що перевищує всякий розум, хай береже ваші серця і ваші думки в Ісусі Христі. (Флп. 4:6-7).

Отже, ведучи молитовне життя, нам важливо давати оцінку своїм враженням від молитви, а саме дослухатися до того, який настрій у нас після молитви, що наша молитва у нас викликає, які почуття? Радість чи відчай; благоговіння (справжній «страх Божий») чи страх засудження і кари; відчуття, що Царство Боже відкрито для нас, чи пригнічення від того, що подолати гріх неможливо; відчуття легкості, зумовлене прощенням, чи тягар провини; довіра Богові, чи думка, що спасіння майже неможливе і від того журба; відчуття, що ми діти Божі та друзі Христа, чи переконання, що є гіршими за усе створіння...

Якщо негативні враження переважають, то є нагода замислитись над тим, чи є правильним наше духовне життя, наше «християнство», наша молитва, а чи можливо слід переглянути багато чого, щоб не піддатися розпачу, щоб наша «молитовність» не стала причиною депресії, неврозу тощо.

Саме через означені вище духовні небезпеки, у новому українському молитовнику вміщено, окрім традиційних, альтернативні форми молитовного правила.

Насамперед у ньому дані молитвослів'я з часослова. Це вибрані псалми та молитви на різні години доби, якими важливо освячувати весь наш день. Ми рідко замислюємося, що читання церковних часів нами не усвідомлюється, а це є години, освячені важливими останніми подіями з життя Христа, тут важливо у певні години, залежно від періоду доби, освячувати короткою молитвою. Так роблять побожні греки і у молитовнику дані нам основні молитвослів'я з часослову, щоб і ми мали можливість долучитися до такої корисної практики.

Далі, не слід забувати про молитву Ісусову, яка замінює нам усі послідування келейні та церковні.

Так, сама структура молитовника дає нам можливість вибору у різнобарвності палітри церковної практики, щоб наша молитва була нам на користь та у радість.

Одним із рішень альтернативної молитовної практики є читання Псалтиря. Певні псалми є традиція читати протягом дня, псалми читають з різних причин: у радості, під час тривоги, у дорозі, а також відповідно до днів тижня. Щодо молитви псалмами, то тут влучно сказав Дитріх Бонхьофер (німецький пастор, теолог): «Ми молимося як Христос, тому можемо бути блаженно впевнені, що Господь чує нас».

Одним із альтернативних видів молитви є читання акафісту. Скажімо, акафіст до Пресвятої Богородиці греки часто читають замість вечірніх молитов. Гарний український переклад цього акафісту ми також знаходимо у молитовнику.

Молитовне читання Святого Письма (*lectio divina*) є також досить корисним для нас усіх, адже за словом святого Амвросія Медіоланського «молитовне читання веде нас до звершення добрих справ», тож така молитовна практика викладена у новому молитовнику і тематичні уривки зі Слова Божого ми знаходимо тут у складі ранкових, вечірніх молитов, а також у інших молитовних послідуваннях.

Окремої уваги заслуговують різні тексти молитов наших сучасників, вміщені у молитовнику, такі як молитва оптинських старців, ранкова молитва архім. Амвросія (Сахарова), молитви прп. Силуана Афонського, о. Олександра Меня, митр. Антонія Сурозького, молитовні правила Володимира Шолоха, Михайла Зеленого, Михайла Сидоренка. Означені молитви свідчать про те, що молитовний досвід Церкви є живим досвідом Бога і він не перервався десь у середньовіччі, але є живим і сьогодні, це складає особливу цінність,

адже молитовна творчість свідчить про живу традицію і є повчальною та, водночас, більш зрозумілою для нас.

Окремою метою видання була ідея оживити молитовне життя вірян, розширити їхній світогляд через знайомство з багатством східної православної молитовної традиції, зокрема, з практикою молитви грецької Церкви.

Особливої уваги заслуговує молитва за єдність українського православ'я, яке роз'єднано на кілька церковних юрисдикцій, адже сьогодні існує гострий попит суспільства на єдність Церкви, отже спільна молитва вірян сприятиме тому, щоб дедалі більше християн України бачили один в одному братів і сестер, а не розкольників та ворогів.

Молитвослов нам яскраво показує, що молитовне правило кожної людини може бути різним, тут є місце творчості і канону, так само, як і у церковній практиці богослужінь – вона поєднує сталість і розмаїття. Отже, у молитовнику запропоновано різні варіанти молитов на різні потреби та часи доби.

У цьому контексті з особливим смислом звучать слова прп. Варсонофія і Іоанна, які писали: «У кого за столом багато різних страв, той багато їсть та з насолодою; а хто щодня споживає одну і ту саму їжу, той не тільки без насолоди її вживає, але часом, відчуває відразу».

Тож, відповідно до викладеного вище, ознаками живої молитовної традиції є поєднання давнини і сучасності: одвічних сенсів і актуальних форм. Саме тому новий український молитовник містить 50% молитовної класики і 50% молитов наших сучасників.

Окремої уваги заслуговують принципи перекладу молитов на українську мову. Усі тексти вивіряли з оригіналами давньоєврейської та грецької мов з урахуванням різночитань Септуагінти (грецького перекладу Святого Письма III-I ст. до н. е.) і візантійської редакції тексту, прийнятої у грецьких церквах. Також брався до уваги церковнослов'янський текст. Щоб зберегти поетичний паралелізм тексту, відбувалася т. з. «верства рядками».

До уваги були взяті наступні принципи: богословська відповідність глибоким ідеям оригіналу; достатня відповідність формі оригіналу; перелицювання на сучасні поняття тих історичних феноменів, які для нас незрозумілі і втрачені; збереження ритмічності та розміру оригіналу, який є на слуху у більшості вірян; урочистість стилю; використання наявного наразі лексикону українських

богословських термінів; збереження багатства та різноманітності мови.

Велику цінність складають молитви за Україну, вміщені у молитовнику: це молитва за український народ, молитва під час нашестя ворогів, молитва за жертв Голодомору та політичних репресій, молитва про Покров Богородиці та Духовний гімн України.

Окрім вищезазначених переваг, молитовник має вишуканий дизайн – він гарний! Відчувається, що кожна сторінка творилася з любов'ю, старанням та завзяттям. Скрізь відчувається втілення нелегкого принципу поєднання старовини і сучасності в оформленні книги де майстерно використовувалися образи та символи райського саду. Книга містить 100 (!) оригінальних малюнків. Використаний шрифт відповідає написам Софії Київської.

У цьому унікальному видавництві поєдналися старання багатьох справжніх патріотів України та християн. Це автор ідеї і упорядник – протоієрей Андрій Дудченко. Перекладач і науковий редактор – Володимир Шолох. Літературний редактор – протоієрей Богдан Огульчанський. Поетичний редактор – Олеся Мамрич. Літературний редактор молитов за Україну – протодиякон Микола Лисенко. Художник та дизайнер – Олексій Чекаль. Товариство св. Іларіона Київського у Канаді. Видавництво «Дух і Літера» за підтримки відкритого Православного університету святої Софії Премудрості.

На завершення хочу зазначити, що радіє серце, коли видаються ось такі серйозні книги, які не є передруками позаминулого століття, а живою Православною традицією, яка водночас відрізняється професіоналізмом, високою освітою і творчим завзяттям авторського колективу.

Тепло на серці від таких видань, які попри економічні труднощі, з'являються в Україні, несучи у зневірений світ частку доброти та любові як до країни, так і до рідної мови, а також надію на єдність українського Православ'я і відродження у Святій Євхаристії.

Т. А. Бобрівник,

студентка

Науковий керівник: О. Д. Королевська,

викладач української мови та літератури

(м. Хмельницький)

БАГАТСТВО ТА КРАСА РІДНОЇ МОВИ

Рідна мова – це скарб кожного народу. Дехто вважає мову лише засобом порозуміння між людьми. Насправді ж вона має дуже велике значення не тільки у спілкуванні людей. Своя мова для кожного народу наймиліша, найкраща, наймилозвучніша. Впродовж всієї історії вона формувалася пліч-о-пліч зі своєю нацією та державою, витримувала заборони та утиски. Мова для народу стає ніби другою природою, що оточує його, живе з ним всюди і завжди. Без неї, як і без сонця, повітря, рослин, води, людина не може існувати.

Українська мова своєю красою і багатством давно привертала увагу вчених. Сучасна українська літературна мова виконує різноманітні суспільні функції – комунікативну, естетичну, мислетворчу, культуроносну та інші. Комунікативна функція полягає в тому, що мова використовується для спілкування, інформаційного зв'язку між членами суспільства.

Мова є засобом пізнання світу. Пізнаючи мову, ми пізнаємо світ, навколишнє середовище. Українська мова дає нам можливість пізнати світ очима українця, українського народу, німецька – німецького і так далі. Мова формує наш розум і духовність. Український фольклор, художня література, театр, пісня, втілені у словесній формі, розкривають перед людиною світ краси. У живому мовленні кожна мова виконує, в основному, функцію спілкування, у художньому творі вона служить засобом образного відтворення дійсності. Це теж своєрідний акт спілкування. Українська мова в нашій державі стане престижною тоді, коли ми не будемо її соромитися, коли оволодіємо усім багатством її, навчимося гарно, виразно, правильно говорити по-українськи і будемо пишатися, що ми, українці, маємо таку чудову мову. Мовна політика як одна із складових частин державної має бути спрямована на забезпечення оптимального функціонування української мови в усіх сферах життя українського суспільства, їх подальшого розвитку та взаємодії. Українська мова, виконуючи інтеграційну функцію, є важливим

чинником зміцнення державності, забезпечення культурного та економічного розвитку нашої країни.

Тарас Шевченко був переконаний, що поки жива мова в устах народу, доти живий і народ, що нема насильства більш нестерпного, як те, яке прагне відняти народу спадщину, створену численними поколіннями його предків. Ці Кобзареві думки перегукуються з роздумами визначного педагога К. Ушинського: «Відберіть у народу все – і він усе може повернути; але відберіть мову – і він ніколи вже більш не створить її; вимерла мова в устах народу – вимер і народ. Та якщо людська душа здригається перед убивством однієї недовговічної людини, то що ж повинна почувати вона, зазіхаючи на життя багатовікової особистості народу?» [1].

Свою рідну мову не можна порівнювати з модою, яка змінюється наскільки швидко, що ми ледве встигаємо стежити за нею. Ми не можемо назвати точну причину, чому віддалились від наших предків, які так довго виборювали право розмовляти українською мовою та називати свою державу Україною, можливо, на нас так вплинула політика та європейська мода.

Знання рідної (державної) мови не обмежує можливості вивчати інші мови – споріднені і не споріднені. В Україні двомовність – природне явище. Але володіння двома мовами вимагає правильного користування ними. На жаль, наші «білінгви» часто говорять змішаною мовою. Тому серед мовних обов'язків наших громадян слід виділити ще один – дотримуватись культури українського мовлення. Належний рівень мовної культури є свідченням розвинутого інтелекту людини, її вихованості. Культура мовлення має велике національне і соціальне значення: вона забезпечує толерантне спілкування людей, облагороджує їхні стосунки, сприяє підвищенню загальної культури як окремої людини, так і суспільства в цілому. Тому кожний з нас повинен дбати про свою мовну культуру і вимагати цього від інших [2].

Володіння культурою мови – це, насамперед, уміння використовувати мовні засоби залежно від сфери, мети, ситуації спілкування, це грамотність, належна мовна культура, культура професійної мови, яка забезпечує мовну компетентність фахівця у його професійній діяльності [3, с. 62].

Отже, нашому поколінню випало складне, але почесне завдання – відродження української мови, держави, нації. І виконати його – наш громадянський обов'язок.

Список використаних джерел та літератури:

1. Пентилюк М. Наш скарб – рідна мова [Електронний ресурс] / М. Пентилюк // Сторінки лінгвіста. – Режим доступу: https://otherreferats.allbest.ru/languages/00174325_0.html. – Назва з титул. екрану.
2. Оржехівський В. Міжетнічні взаємини / В. Оржехівський // Права Людини. – 2006.
3. Ткач Л. М. Культура мови як важливий чинник підготовки фахівців-документознавців / Л. М. Ткач, І. В. Рибалко // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – 2010. – Вип. 9.

О. П. Григоренко,
доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)

МОВНЕ ПИТАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ТОТАЛІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ (1950-1980-ТІ РОКИ)

У статті аналізуються спроби активізації прогресивно налаштованої інтелігенції і громадськості протидіяти русифікаторській політиці радянського тоталітарного режиму в період з другої половини 1950-х і до початку 1990-х років.

Ключові слова: українська мова, інтелігенція, суспільство, радянський тоталітарний режим, деєталінізація, русифікація.

Сила російської самодержавної імперської машини, а згодом радянського тоталітарного режиму завжди була спрямована проти української мови, яка виступала основним засобом формування національної самосвідомості українського народу. За прагнення до свободи, незалежності українці століттями переслідувалися владним режимом. Смертні вироки (часто навіть без слідства і суду), ув'язнення, каторга, заслання, позбавлення права жити на рідній землі – такою була доля мільйонів українців, хто виступав на захист свого рідного слова, національних прав українського народу.

У багатовіковій історії українського народу особливо помітне місце займає ХХ століття. Як тільки більшовики силою зброї заволоділи Україною, вони негайно включили її в орбіту комуністичного проекту. Компартійно-радянська диктатура не підпорядковувалася конституціям і звичайним законам, хоча в радянському суспільстві не можна було поскаржитися на їх відсутність. Воля ієрархічно побудованої державної партії якраз і була законом для позбавленого суверенності суспільства. «Наші закони, – говорив у липні 1930 року відомий компартійний діяч, на той час – прокурор РСФРР М. Криленко, – це форми, в які партія втілює свою волю. Всі акти нашої партії, всі основні лозунги нашої партії негайно знаходили відбиття в радянських законах. Ці закони є не що інше, як вказівки партії» [1, с. 485].

Відносно сприятливі можливості для захисту національних прав українського народу з'явилися в другій половині ХХ століття. Зі смертю Сталіна 5 березня 1953 року розпочався принципово новий

етап історії СРСР. Друга половина 1950 – початок 1960 років ознаменували собою новий важливий етап в історії радянського суспільства. Реформаторські починання тодішнього партійного лідера М. Хрущова породжували певний оптимізм, вселяли надію населення країни на можливість демократизації суспільного життя, подолання негативних явищ сталінського режиму, позитивних змін в економічній сфері. Важливим кроком у процесі десталінізації сталінського режиму, лібералізації існуючої командно-адміністративної системи в СРСР став XX з'їзд КПРС (лютий 1956 року), на закритому засіданні котрого М.Хрущов виголосив доповідь, присвячену розвінчанням «культу особи Сталіна», викриттю і засудженню масових репресій. Рішення XX з'їзду КПРС помітно вплинули на політичну та морально-психологічну атмосферу в країні, поклали початок серйозним зрушенням у духовному житті суспільства.

XX з'їзд КПРС мав винятково велике значення в історії Росії і поневолених тоталітарною партією народів колишньої Російської імперії та Центрально-Східної Європи. Починаючи від з'їзду, розпочався поступовий розклад радянського тоталітаризму. Прискорити цей розклад виявилось неможливим, тому що за попередні десятиліття «соціалістичного будівництва» всі бунтарі були винищені. Разом з тим виявилось неможливим і припинити його. Він поступово переростав в системну кризу суспільства, побудованого партією Леніна-Сталіна.

Критика культу особи Сталіна органічно пов'язувалась вітчизняною інтелігенцією з подоланням тих негативних явищ, які десятиріччями визрівали в національній політиці, призводили до руйнування духовної інфраструктури української нації, забуття мови, історії й традицій народу. 5 березня 1956 року президія ЦК КПРС прийняла постанову про ознайомлення з доповіддю М. Хрущова «Про культ особи Сталіна та його наслідки» не тільки членів партії, як це було заведено практикою закритих листів, але й комсомольців, «а також безпартійний актив робітників, службовців і колгоспників». З цією метою доповідь розсилалася в компартійні організації з грифом «Не для друку».

Збори, котрі відбувалися в руслі ідеологічної кампанії з обговорення матеріалів XX з'їзду КПРС, як правило, не залишали нікого байдужим. Завжди обережний О. Корнійчук у своєму виступі на зборах у Спілці письменників України нагадав про примару націоналізму, котру постійно шукали в Україні. Він підняв питання

про те, що поет В.Сосюра неправильно критикувався за вірш «Любіть Україну» [2, арк. 59-63]. З неприхованим боєм поет Д. Павличко на письменницькому форумі говорив про те, що українська молодь не знає історії цієї землі, на котрій вона живе. Знає, де стоять ботфорти Петра І, але не знає, де похований Богдан Хмельницький, знає про П. Пікассо, інших художників та музикантів світу, але не знає, що український народ мав таку видатну співачку, як Соломія Крушельницька. Порівнюючи широко відомі факти, Д. Павличко цілком слушно запитував: «Чому книги монархіста Шульгіна великими тиражами видаються в Росії, а творчість талановитого українського літератора В. Винниченка так і не знайшла свого вдячного читача. Чому в Москві й інших містах Росії споруджуються пам'ятники тим, хто уславив російську націю, а у Львові так і не спромоглися за десятиріччя спорудити пам'ятник Івану Франку. Чому розмови про розширення сфери вжитку української мови так і залишаються розмовами, викликаючи кипіння пристрастей на зустрічах з інтелігенцією, імпрізованих мітингах, на конференціях?» [3, арк. 18-28].

З тривогою зазначалося про існуючі перегини в сфері національної політики й на III з'їзді композиторів, котрий відбувся у Києві 26 березня 1956 року. Під враженням доповіді М.Хрущова про культ особи Сталіна композитор, професор Львівської консерваторії А. Кос-Анатольський закликав своїх колег розвивати національні особливості української музичної культури: «...Музична культура найтісніше пов'язана з рідною мовою. Адже мова впливає на ритм, на структурну побудову і гармонічні особливості цієї музики. Коли рідна мова не шанується, нехтується, то це вже перша ознака майбутнього занепаду і рідної національної за формою і соціалістичної за змістом музики. Тим часом ми бачимо на Україні в консерваторіях, що там панує атмосфера повної байдужості до рідної мови, до традицій української національної музичної культури минулого..., в деяких консерваторіях із української мови залишилися тільки вивіска і накази директора і ніхто там української мови не вивчав і не вживає... Товариші, уявіть ви собі Чайковського або Глінку, які не розуміють і не знають російської мови! А у нас таке явище повсякденне. Багато композиторів не знають української мови, не читають української літератури. Як же такий композитор може писати українську оперу чи українську пісню, коли він не знає мови?». З трибуни з'їзду А. Кос-Анатольський звернувся до міністерств культури й вищої освіти з вимогою «покласти край атмосфері

байдужості до української мови і традицій української музичної культури в консерваторіях України та докласти заходів для того, щоб забезпечити виховання повноцінних національних музичних кадрів, здатних належно розвивати соціалістичну за змістом і національну за формою українську радянську музичну культуру» [4, с. 148-149].

Представники вітчизняної інтелігенції не лише ділилися наболілим, а й послідовно ставили ці питання перед вищими органами державної влади та управління УРСР та СРСР. За даними дослідника В. Барана, наприкінці 1956 – на початку 1957 року в державні органи надійшла значна кількість листів від громадян України, у котрих пропонувалося розширити застосування національної мови в спортивних організаціях, дошкільних закладах, вишах, виробництві, транспорті, у сфері зв'язку, налагодити випуск технічної літератури [5, с. 223].

Звернення письменників, вчителів, викладачів вишів із вимогою поширювати національну мову й культуру надходили також до редакцій газет і журналів. Проблеми занепаду української культури, штучного звуження сфер вжитку національної мови порушували в своїх виступах на сторінках газет, журналів, по радіо, письменники Л. Дмитерко, С. Крижанівський, А. Малишко, Н. Рибак, М. Шумило. Характерним у цьому відношенні став лист сина Івана Франка – Тараса, надісланий в газету «Правда» 6 вересня 1956 року. В своєму дописі він висловив щире стурбованість зростанням кількості російських шкіл у великих промислових та культурних центрах УРСР, невиправданим коректуванням шкільних програм із національної мови й літератури, спланованими депортаціями українського народу шляхом здійснення оргнабору. «Дружба народів, – підкреслював Т. Франко, – повинна бути дієвою, а не декларативною. Єдиною міцною основою дружби народів є рівноправність народів. В СРСР не може бути народів «обраних» і «народів другого гатунку». Всі народи рівні і рівноцінні. Всі повинні розвивати культуру всебічно» [6, арк. 73-74].

Значного розголосу набули демарші стосовно мовних питань А. Малишка, які отримали найнегативнішу оцінку вищого політичного керівництва України. 4 вересня 1956 року, виступаючи у Дрогобичі на урочистому засіданні, присвяченому 100-річчю від дня народження І. Франка, він навів такі аргументи: «Хіба ж Ленін міг говорити в Кремлі французькою мовою або неже ж Мао-Дзедун міг би співати колискову своїм дітям іншою мовою, ніж китайською?». Поет дорікав партійному керівництву, котре, на його думку, не

розуміло питань української культури й вважало, що «шматок хліба і свиняча шкіра на чоботи для селянина важливіше культури і мови» [7, арк. 65].

Ознаки зростаючої та неконтрольованої кампанії з «переоцінки цінностей» в наукових колах відразу були помічені радянськими спецслужбами. У довідці IV Управління КДБ при РМ УРСР повідомлялося, що серед деякої частини істориків, літераторів та журналістів з'явилася тенденція заперечення націоналізму на Україні в 1920–1940 роках. Окремі з них стверджують, що український і єврейський націоналізм видумані, як привід для розправи з неугодними працівниками, що потрібно критично переглядати партійні й радянські рішення з питань боротьби з націоналізмом, бо, певно, вони у більшості базуються не на справжніх фактах, а на підтасованих хибних матеріалах, сфабрикованих за вказівкою «зверху». Для підтвердження своїх спостережень автори аналітичної довідки вказували на поведінку доктора історичних наук, професора, завідувача відділу історії феодалізму Інституту історії АН УРСР І. Гуржія, котрий категорично відмовився виступати опонентом по кандидатській дисертації І. Редькіної «Розвиток народної освіти і політосвітньої роботи в УРСР у роки першої п'ятирічки (1928–1932 рр.)», мотивуючи свої дії тим, що «Редькіна придумує український націоналізм в Наркомосвіти та органах освіти. Пора завершувати з цим. Скільки тисяч кращих представників української інтелігенції невинно загинуло? Скільки ми втратили письменників, артистів, педагогів, наукових співробітників, їм числа немає. Замість того, щоб написати правду, вона продовжує зводити наклеп на чесних людей. Годі цих інсинуацій про український націоналізм, люди були невдоволені тими чи іншими неподобствами нашого життя, а їм «пришивали націоналізм». Звертали увагу радянські спецслужби й на висловлювання завідувача відділу історії країн народної демократії Інституту історії АН УРСР, кандидата історичних наук Ф. Шевченка, який у присутності колег стверджував: «Головною причиною відставання в розвитку суспільних наук на Україні є систематичне побиття національних кадрів «дутими» процесами, арештами, боротьбою з надуманим українським націоналізмом. Після громадянської війни, після петлюрівщини промайнуло майже 40 років, а «націоналістів» стало більше, де ж логіка? Залякали людей. Спостерігаючи долю багатьох літераторів, істориків, економістів, філософів, немало людей бояться займатися суспільними науками... Потрібно здійснити оцінку Куліша,

Драгоманова, Антоновича, Грушевського. Потрібно по-новому підійти до ролі української буржуазії у національно-визвольному русі» [8, с. 155].

Аналізуючи розбурхане хрущовськими реформами українське суспільство, органи держбезпеки констатували, що в другій половині 1956 року кількість антирадянських проявів серед інтелігенції й молоді, особливо у великих промислових і культурних центрах УРСР, різко збільшилась. Якщо з 1 січня по 1 жовтня 1956 року в Києві мало місце 190 випадків антирадянського характеру, то за жовтень-листопад того ж року було зафіксовано 225 таких проявів. Зростання політичного напруження спостерігалось і в першій столиці радянської України. За підрахунками органів КДБ, у жовтні-грудні 1956 року кількість відповідних проявів у Харкові серед інтелігенції й молоді порівняно з 1955 роком збільшилася в 6 разів [9, с. 150]. Разом із тим усе більше занепокоєння спецслужб викликала ситуація у творчих організаціях, коли «деякі письменники... неправильно трактують питання розвитку української культури і під виглядом критики недоліків по суті повторюють наклепницькі випадки закордонних реакціонерів і пропагують буржуазно-націоналістичні погляди. Потрібно відзначити, що деякі письменники під виглядом боротьби за розвиток української культури починають вести відверту націоналістичну роботу». Помітне зростання протестних настроїв в Україні спостерігалось у часи Угорської революції. Протягом жовтня-листопада 1956 року органи КДБ зафіксували 141 випадок «ворожих висловлювань на виправдання фашистського заклоту в Угорщині та засудження допомоги Радянської держави угорському народу».

Це змусило органи політичного керівництва УРСР приділити значну увагу агітаційно-пропагандистській роботі щодо формування громадської думки, спрямованої на підтримку зовнішньополітичного курсу ЦК КПРС. Із метою посилення ідеологічного та політичного тиску на населення майже у всіх містах республіки було проведено відкриті збори партійних та комсомольських організацій, бесіди, мітинги трудящих, на котрих виступали члени Президії, секретарі ЦК КПУ, члени бюро обкомів, міськкомів, райкомів партії, працівники апарату ЦК, діячі науки і культури. Під час обговорення на ініційованих «зверху» зборах подій в Угорщині траплялися випадки, коли представники творчої інтелігенції свідомо торкалися питань розвитку національної культури. Відкриті виступи вітчизняної інтелігенції на захист рідної мови на тлі ускладнення міжнародної ситуації спонукали ЦК КПУ звернути увагу на існуючі проблеми у

національно-культурній сфері. Вище політичне керівництво республіки рекомендувало партійним, радянським установам, органам суду, прокуратури проводити свою діяльність на мові залежно від національного складу населення. Міністерствам і відомствам, у віданні котрих перебували середні й вищі навчальні заклади, було дано вказівку покращити ситуацію із забезпеченням підручників та посібників українською мовою. Цей фактор мали враховувати і місцеві органи народної освіти, які в разі наявності дітей, бажаючих навчатися рідною мовою, повинні були відкривати відповідні школи або паралельні українські класи у російських школах [10, арк. 314].

Значні зрушення відбулися і у видавничій справі. Так, протягом 1957-1958 років побачили світ ряд україномовних видань – «Український історичний журнал», «Радянське право», «Народна творчість та етнографія», «Економіка Радянської України», «Радянське літературознавство». Всього у 1958 році із 64 назв журналів, котрі виходили в Україні, 47 були україномовні [11, с. 498].

У другій половині 1950 – першій половині 1960 років почало формуватися покоління шістдесятників. Формування їхнього світогляду відбувалося під впливом XX з'їзду КПРС. Шістдесятники не боролися з політичним режимом, хоча наполягали на більш радикальній десталінізації, і не піддавали сумніву соціалістичні цінності. Серед них стало популярним гасло «соціалізму з людським обличчям». Вони були переконані в тому, що у співробітництві з владою, за допомогою реформ можна очистити суспільство від нашарувань доби «культу особи». Домагаючись більш радикальних перетворень, шістдесятники керувалися певними принципами і засадами: верховенство суспільства над державою, рівність усіх людей, включаючи найвищих керівників, перед законом, пріоритет прав людини, цілковите засвоєння всіх культурних надбань, які виробило людство, усунення регламентації творчої діяльності тощо. Для шістдесятників в Україні особливо болючими були національні проблеми. В цілому, однак, вони не могли уявити собі напрям майбутніх радикальних перетворень, особливо у сфері економічного життя.

Шістдесятництво починалося з культурництва. Молодь, яка входила в життя, звертала свої погляди на національну культуру, виступала на захист рідної мови, популяризувала здобутки літератури і мистецтва в народі, вивчала вітчизняну історію за творами забутих і заборонених вчених початку XX століття, піддавала нищівній критиці ідеологічні штампи «соціалістичного реалізму». Гострий протест

серед шістдесятників викликала політика прихованої русифікації, яку провадив Кремль. Особливу критику з боку представників української інтелігенції викликав новий закон, опублікований для обговорення наприкінці 1958 року, який надавав право батькам вибирати своїм дітям мову навчання. Проти такого прихованого елементу русифікації виступили письменники М. Рильський, а також М. Бажан. Особливе занепокоєння радянських спецслужб викликала громадянська позиція голови правління Спілки письменників України О. Гончара. Він вбачав у «Законі про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» прихований механізм русифікації. Використовуючи повноваження депутатів Верховної Ради Української РСР, О. Гончар та А. Малишко звернулися до Голови Верховної Ради УРСР О. Корнійчука й Голови Президії Верховної Ради УРСР Д. Коротченка з пропозиціями, котрі мали створити юридичні перепони для русифікації. У «Пропозиціях», зокрема, зазначалося: «Ми вважаємо, що стаття №9 вищеназваного Закону в основному є правильною, але, на нашу думку, повинна бути сформульована так: «Навчання дітей в усіх типах загальноосвітніх шкіл Української РСР, а також ФЗН, ремісничих училищах, технікумах здійснюється їх рідною мовою. Доручити Раді міністрів Української РСР розробити заходи, які б забезпечували всі необхідні умови для вивчення і поліпшення якості викладання в школах із національною мовою навчання російської мови, яка є могутнім засобом міжнаціонального спілкування, зміцнення дружби народів СРСР і прилучення їх до скарбів російської і світової культури, а також доручити Раді міністрів Української РСР створити всі необхідні умови для вивчення української мови у школах із російською мовою викладання. Ми вважаємо, що стаття 9 потребує відповідної поправки тому, що таку серйозну справу, як народна освіта і вивчення української мови, не можна покладати на самоплив і розсуд учнів, неповнолітніх громадян; вивчення української мови в усіх школах із російською мовою викладання повинно бути державно узаконено, як питання великої ваги у вихованні української соціалістичної нації» [12, с. 152].

Така рішуча позиція вітчизняної інтелігенції посіяла сумніви в керівництва ЦК Компартії України. Це засвідчив дуже обережний лист М. Підгорного, переданий в приймальню М. Суслова 30 жовтня 1958 року. В ньому висловлювалося припущення, що такий «Закон» завдасть відчутної шкоди вивченню національних мов, викличе нарікання як в Україні, так і за кордоном [13, арк. 246-248].

Однак думки про обов'язкове й рівноправне вивчення української мови в усіх школах УРСР не знайшли своєї підтримки на союзному рівні. Всупереч громадській думці, право добровільного вибору мов було закріплено Верховною Радою в квітні 1959 року в статті 9 «Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР». Рішення вищого законодавчого органу УРСР ослабило позиції національної мови у республіці, відкрило шляхи для русифікаторських тенденцій в освітянській сфері й одночасно посилило громадський рух на захист історичних та духовних цінностей українського народу.

Наприкінці 1965 року відомий літературний критик І. Дзюба надіслав лист на ім'я першого секретаря ЦК Компартії України П. Шелеста і голови Ради міністрів УРСР В. Щербицького. До листа був прикладений рукопис під назвою «Інтернаціоналізм чи русифікація?». «Під впливом арештів серпня 1965-го я написав, – зазначав І. Дзюба, – а наприкінці того ж року надіслав на адресу Шелеста і Щербицького працю «Інтернаціоналізм чи русифікація?», в якій звинувачував КПРС і КПУ в антидемократизмі і проведенні жорсткої русифікації під виглядом інтернаціоналізму» [14, с. 835]. Без перебільшення можна твердити, що ця праця стала головним документом в українському національно-визвольному русі від XX з'їзду КПРС. Офіційній владі І. Дзюба хотів довести, що вона відступила від принципів національної політики, проголошених у 1920-х роках. Тому рукопис був насичений посиланнями на праці Леніна і партійні документи того часу. Російській і зросійщеній інтелігенції в Україні І. Дзюба доводив на неспростовних фактах, що в Україні здійснюється негласна русифікація всього життя, і обов'язок її – підняти голос проти такого курсу, щоб не стати співучасниками у несправедній справі. Рукопис І. Дзюби можна назвати маніфестом шістдесятників. Це була програма розв'язання національного питання саме в рамках радянської системи.

Доля української мови в 1970-х і першій половині 1980-х років була пов'язана з іменем В. Щербицького. Він належав до так званої «дніпропетровської групи» клієнтів генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва. В 1972 році В. Щербицького обрали на посаду першого секретаря ЦК КПУ замість П. Шелеста, який користувався українською мовою в офіційному спілкуванні і виявляв піклування про розвиток української культури. В. Щербицький став одним із найближчих сподвижників генсека й служив йому вірою та правдою.

За його володарювання особливою непримиренністю у боротьбі з українськими дисидентами, «носіями націоналізму» відзначилися ідеолог-каратель, секретар ЦК КПУ В. Маланчук і голова КДБ України В. Федорчук. Із Спілки письменників України тоді виключали кожного, хто насмілювався висловлювати власні думки. Таких митців виключали також з лав партії, інколи висилали за межі країни, як «націоналістів» і «антирадянщиків», запроторювали у концтабори. За ґратами опинилися І. Дзюба, В. Лісовий, І. Калинець, Ір. Калинець, Л. Плющ, І. Світличний, Н. Світлична, Г. Снегирьов, В. Стус, В. Чорновіл, О. Бердник, В. Рубан, Ю. Литвин, Ю. Бадзьо, М. Руденко, О. Тихий, В. Марченко та інші представники української інтелігенції. Саме на цей період української історії випадає найпоширеніша русифікація і найбільше заохочень номенклатурних працівників вигідною кар'єрою, коли вони почали зневажати українську мову і прилюдно відмовлятися від неї. Відбувався масовий перехід шкіл і вишів на російську мову викладання. На різних конференціях і з'їздах вже було «не прийнято» говорити українською мовою (показово, що В. Щербицький на офіційному рівні вживав тільки російську мову). Навіть на сесіях Верховної Ради України, де традиційно депутати завжди проголошували промови українською, переважала російська. Українська мова вивітрювалась і зі стін української Академії наук, де чимало наукових співробітників вважали за «не престижне» писати і говорити рідною мовою. Нерідко чиновники установ на звертання людини українською мовою вдавали, що вони «по здешнему не понимают». Відбувався тихий, але справжній переворот на мовному фронті. Поодинокі голоси протесту заглушувалися репресіями і крикливою пропагандою. Редактор газети «Радянська Україна» А. Рябокляч, спостерігаючи за тією крутою зміною, яка відбувалася в поглядах В. Щербицького на національну політику в Україні, в колі своїх колег, які стояли поряд з ним на урядовій трибуні під час першотравневої демонстрації, сказав: «З приходом Щербицького в ЦК почнуться чорні дні для української мови і всієї нашої національної культури» [15, с. 6]. Серед трьох осіб, які чули ці слова, знайшовся донощик. Скоро А. Рябокляча було скомпрометовано і звільнено з посади редактора.

Брежнєвщина стала об'єктивним наслідком усього попереднього розвитку тоталітарної радянської суспільно-політичної системи. Л. Брежнєв починав свою партійну кар'єру в Україні. В 1930-х роках, заповнюючи анкети, він ще називав себе українцем. Українське походження не завадило йому, коли він став генсеком,

проводити в Україні, як і в інших національних республіках, відкрито русифікаторську лінію. На засіданні Політбюро ЦК КПРС 30 березня 1972 року з приводу поширення ворожої пропаганди та її впливу, а також про загострення класової та ідеологічної боротьби, керівник уряду РРФСР М. Соломенцев говорив про те, що «на Україні багато вивісок і оголошень українською мовою. А чим вона відрізняється від російської? Тільки перекрученням останньої. То для чого це робити?» [16, с. 365]. А керівник загальносоюзного уряду О. Косигін зовсім домовився до відкритого великодержавного шовінізму: «Севастополь здавна російське місто. Чому і для чого там вивіски і вітрини українською мовою. Незрозуміло, чому в Україні у школах повинні вивчати українську мову» [17, с. 368]. Звісно, що в умовах такої зловісної імперської національної політики «злиття націй», формування «єдиного радянського народу» створювалися всі сприятливі умови для тотальної русифікації українського суспільства.

Русифікаторські тенденції в Україні стрімко поширювались. За двадцять років від початку хрущовських реформ кількість україномовних шкіл зменшилася на 8,7 тисяч. Частка їх скоротилася до 28%. У Кримській області і в Донецьку не лишилося жодної української школи. Постанова ЦК КПРС «Про подальше вдосконалення вивчення і викладання російської мови в союзних республіках», що була прийнята у червні 1978 року, започаткувала новий етап в русифікації національної школи. Згодом була прийнята ще одна спільна постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР з мовного питання «Про додаткові заходи щодо поліпшення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших учбових закладах союзних республік». 26 травня 1983 року під грифом «таємно» перший секретар ЦК КПУ В.Щербицький інформував вище партійне і радянське керівництво СРСР про хід виконання цієї постанови. «Виконуючи постанову ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР, міністерства та відомства, партійні та радянські органи, первинні партійні організації та педагогічні колективи навчальних закладів Української РСР здійснили конкретні заходи, направлені на створення умов для підвищення рівня викладання і вивчення російської мови – мови дружби та братерства народів СРСР, засобу міжнаціонального спілкування». Удосконалювались програми з російської мови та літератури для загальноосвітньої та професійної школи, створювались нові – для шкіл з поглибленим вивченням російської мови та літератури і факультативних курсів. Перехід на російську мову викладання в школах і ПТУ стимулювався також шляхом підвищення

заробітної плати вчителям. Велика увага приділялась випуску якісної літератури для учнів і вчителів російською мовою, збільшені тиражі дитячої художньої літератури, а також навчальних посібників з російської мови для національних дитячих дошкільних закладів. Велику увагу пропаганді російської мови як мови дружби народів приділяли засоби масової інформації. Запроваджувалися спеціальні радіо- та телепередачі із вивчення російської мови учнями та дітьми дошкільного віку. Прийняття студентів на факультети російської мови та літератури збільшилося на 635 чоловік, а в наступному 1983–1984 році їх загальна кількість мала складати 3500 осіб. Різко збільшувався для такої категорії студентів стипендіальний фонд. Була організована перепідготовка викладачів усіх форм і типів навчальних закладів, які провадили заняття російською мовою [18, арк. 45-48].

Зважаючи на велике значення кіномистецтва і хронікальної кінематографії у повсякденному житті, ідеологічні відділи компартійних комітетів приділяли їм гідну увагу. Уряд, зі свого боку, турбувався про те, щоб розвивалася матеріальна база – студійна і прокатна. В Україні, як і раніше, працювали три кіностудії, де створювалися художні фільми, – Київська імені О. Довженка, Одеська і Ялтинська. Технологія виготовлення і допуску в прокат фільмів була зорієнтована на те, щоб в кінотеатрах панувала російська мова. Фільм не вважався виготовленим, поки його не приймала московська комісія. Отже, фільми, які були створені українською мовою, для комісії доводилося дублювати російською мовою. Режисери, які поспішали вийти в прокат, вважали за краще виготовляти фільм одразу російською мовою. Внаслідок цього з двох десятків фільмів, які щорічно ставилися на студії імені О. Довженка, тільки два-три виготовлялися українською мовою. Інші дублювалися українською мовою тільки тоді, якщо їхня прокатна доля була успішною. Дублювати українською мовою імпортні фільми було неможливо, оскільки їх закуповували і одразу перекладали на російську мову загальносоюзні організації. Для перекладу фільмів радянського виробництва, виготовлених в інших республіках, не існувало відповідних структур. Всі ці причини – економічні, технологічні і організаційні – призводили до того, що в міських і сільських кінотеатрах України панувала російська мова. У 1980 році діючий фільмофонд налічував 2967 фільмів, з них лише 235 – україномовних. Кіно стало чи не найбільшим поширювачем вірусу національного нігілізму.

Основну частину фільмів українського виробництва давала кіностудія імені О. Довженка. Там працювала плеяда талановитих режисерів, фільми яких увійшли в історію світового кіномистецтва – Л. Биков, А. Буковський, В. Івченко, Ю. Ілленко, Т. Левчук, М. Мащенко, О. Муратов, К. Муратова, Л. Осика та інші. Прем'єрний показ надзвичайно талановитого фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» (за повістю М. Коцюбинського) у Київському кінотеатрі «Україна» у вересні 1965 року став фактом дисидентського руху загальносоюзного значення. С. Параджанов встиг розпочати роботу ще над однією кінострічкою – «Київськими фресками». Незабаром його за дисидентську діяльність на півтора десятиліття позбавили можливості займатися кіномистецтвом.

У серпні-вересні 1965 року були заарештовані десятки людей за звинуваченням в антирадянській діяльності. Судові процеси над ними почалися з січня 1966 року. Перший з них відбувся у Луцьку, де у відкритому засіданні обласний суд розглянув справу В. Мороза і Д. Івашенка, звинувачених у проведенні націоналістичної агітації і пропаганди. В лютому 1966 року в Івано-Франківську відбувся процес над вчителем М. Озерним, котрого на суді примусили покаятися фактично в тому, що він прищеплював учням любов до рідної мови і культури. У березні 1966 року на адресу XXIII з'їзду КПРС надійшов меморандум «Українського національного фронту» з вимогами припинити русифікацію України і переслідування української інтелігенції. Однак лише через рік чекістам вдалося натрапити на слід цієї підпільної організації і заарештувати вісім осіб, які входили до її складу. Виявилось, що в активі УНФ перебувало близько 200 осіб з Львівської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Донецької та інших областей. Метою УНФ була агітація за вихід України з СРСР і утворення самостійної демократичної держави. До складу УНФ входило чимало колишніх підпільників: З. Красівський, М. Мелень, І. Губка, Г. Прокопович, М. Качур, Т. Ільницький та інші. Незважаючи на те, що УНФ провадив виключно агітаційну діяльність, уникав збройної боротьби з режимом, керівники організації дістали по максимуму: Дмитро Квецко – 20 років, Зіновій Красівський та Михайло Дяк – 17 років тюрми, таборів і заслання (в сукупності). Ярослав Лесів і Василь Кулинин були засуджені до шести років ув'язнення у таборах суворого режиму.

Активним борцем проти нестримної русифікації був В. Стус – не тільки талановитий поет, а й благородна, кришталево чесна, смілива людина, яка кидала у вічі тюремникам: «Довіку не буде із

мене раба!». В. Стус народився в селі Рахманівці, що на Вінниччині. По закінченні філологічного факультету Донецького педагогічного інституту переїхав до Києва, де вступив до аспірантури Інституту літератури АН України. Він є автором шести поетичних збірок, перекладів, літературознавчих досліджень. В. Стус зайняв активну громадянську позицію, різко виступаючи проти репресій з боку влади. Загибель художниці А. Горської 1970 року визначає його остаточний вибір: у прощальному слові над могилою А. Горської В. Стус звинуватив у її смерті каральні органи СРСР. Цього йому не подарували. За сфабрикованим звинуваченням поета заарештували. Вирок – 5 років ув'язнення і 3 – заслання. Вийшовши на волю 1979 року, В. Стус очолив другий склад Української Гельсінкської групи, за що 1980 року його було заарештовано вдруге. Всесвітньо відомий вчений, академік А. Сахаров у листі, адресованому 12 жовтня 1980 року «учасникам Мадридської наради для перевірки Хельсінкських угод, головам держав-учасниць Хельсінкського акту» розцінив вирок, винесений В. Стусу, як ганебний вчинок радянської репресивної машини й закликав письменників усього світу, своїх колег-вчених, всіх, кому дорога людська гідність, виступити за його скасування і за звільнення всіх незаконно засуджених. На жаль, його заклик не було почуто. На волю В. Стус більше не вийшов. Загинув у карцері табору ВС-389/36 Пермської області Росії. 19 листопада 1989 року поета було перепоховано у Києві [19, с. 5].

Активний учасник суспільно-політичного життя в Україні В. Чорновіл працював на радіо, телебаченні, у пресі, виступав як літературний критик. У 1960-х роках розпочав діяльність в українському правозахисному русі, публікувався на Заході, за що його було вперше заарештовано. Потім була низка ув'язнень (1967–69, 1972–79, 1980–85). Перебував у мордовських таборах суворого режиму і на засланні як діяч руху опору проти русифікації та національної дискримінації українського народу. Після повернення на Батьківщину був депутатом Верховної Ради України, засновником Народного Руху України, очолював фракцію НРУ у Верховній Раді. Завдяки його постаті, історія України на початку 1990-х років різко повернула на шлях демократичних перетворень [20, с. 5].

19 січня 1981 року поет О.Гірник відвідав Софійський собор та Києво-Печерську лавру. Увечері поїхав автобусом до Канева. З собою мав підготовлену сумку з двома каністрами бензину – 3,5 літри. Місце вибрав на північному схилі Чернечої гори, тут розкидав листівки і пустив їх на вітер. Тут само залишив

передсмертний заклик до незалежності України та проти русифікації. Близько третьої години ночі облився бензином та підпалив себе. Його мертве тіло знайшли вранці. Міліція почала збирати розкидані листівки (970), кілька з них збереглося в місцевих селян. Ця справа довго залишалася таємницею, але саме від працівників міліції про вчинок Гірника дізналися спершу в Каневі, а пізніше – і в Україні та за її межами. Спочатку про справжні обставини смерті Олекси повідомив його дружині лікар швидкої допомоги з Канева. За кілька років через рідних у Польщі та зв'язки з рухом «Солідарність» звістку про вчинок Гірника передали на Захід. Відомості про Гірника поширювалися хвилями радіо «Свобода» і тільки зі здобуттям Україною незалежності правда про Гірника була вперше опублікована в газеті «Літературна Україна». 2007 року за проявлену мужність та самопожертву в ім'я незалежності України Олексі Гірнику було присвоєно звання Героя України.

Боротьба проти русифікації, за вільний розвиток української мови була невід'ємною складовою національно-визвольного руху, суспільно-політичного життя. 20 червня 1987 року О. Гончар звернувся з листом до керівника СРСР М. Горбачова, в якому пропонував терміново здійснити заходи «конституційного захисту» української мови, ввести її обов'язкове вивчення в усіх школах з російською мовою навчання на території України. За вказівкою з Москви в ЦК Компартії України для вивчення питання була створена комісія, яка висловилася проти впровадження державної мови як юридичної норми, оскільки це не дасть жодних результатів, крім сплеску націоналістичних настроїв. Тоді мовне питання взяла в свої руки громадськість. Влітку 1988 року у Львові виникло Товариство рідної мови імені Т. Шевченка. Услід за цим почали виникати такі організації в інших регіонах республіки: клуб «Рідна мова» у Полтаві, Товариство імені Д. Яворницького у Дніпропетровську, Клуб шанувальників української мови при Спілці письменників України. В грудні цього року представники перелічених організацій зібралися на нараду, в ході якої був утворений оргкомітет на чолі з поетом Д. Павличком з підготовки Всеукраїнської установчої конференції Товариства рідної мови імені Т. Шевченка. 11-12 лютого 1989 року в Києві відбулася Всеукраїнська конференція Товариства. Кількість членів ТУМ у жовтні 1990 року зросла до 150 тисяч [21, с. 667].

28 жовтня 1989 року, в умовах, коли вже розвалювалася радянська суспільно-політична система, Верховна Рада України

прийняла Закон «Про мови в Українській РСР». Офіційно проголошувалося, що державною мовою в Україні є українська мова, в статті четвертій «Мови міжнаціонального спілкування» зазначалося: «Українська РСР забезпечує вільне користування російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР» [22, с. 4]. Що означало таке трактування вільного користування російською мовою українцям добре відомо. Але Україна вже вступала в інший період свого розвитку. На порозі поставали нові сторінки її історії, мови, культури, її історичної долі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Литвин В. Історія України / В. Литвин. – К., 2009. – С. 485.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 24, спр. с4256, арк. 59-63.
3. ЦДАГО України, ф.1, оп. 31, спр.1955, арк. 18-28.
4. Бажан О. Г. Наростання руху опору політиці русифікації в Українській РСР у другій половині 1950–1960-х рр. // Український іст. журн. – 2008. – № 5. – С. 148-149.
5. Баран В. Україна 1950–1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи / В. Баран. – Львів, 1996. – С. 223.
6. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4587, арк. 73-74.
7. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4262, арк. 65.
8. Григоренко О.П. Історик Федір Павлович Шевченко – терниста доля вченого-патріота / О. П. Григоренко, С. М. Єсюнін // Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій ХХ століття : 36. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2014. – Вип. VIII. – С. 155.
9. Бажан О. Г. Наростання руху опору політиці русифікації в Українській РСР у другій половині 1950–1960 рр. / О. Г. Бажан // Український іст. журн. – 2008. – № 5. – С. 150.
10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4248, арк. 314.
11. Україна і Росія в історичній ретроспективі : в 3-х т. – К., 2004. – Т. 2 : Радянський проект для України. – С. 498.
12. Бажан О. Г. Наростання руху опору політиці русифікації в Українській РСР у другій половині 1950–1960 рр. / О. Г. Бажан // Український іст. журн. – 2008. – № 5. – С. 152.
13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4687, арк. 246-248.
14. Історія України від найдавніших часів до сьогодення : Збірник документів і матеріалів. – Київ-Чернівці, 2008. – С. 835.

15. Лазебник Ю. Щербицький і українська мова / Ю. Лазебник // Літературна Україна. – 1990. – 23 серп. – С. 6.
16. Шелест П. «Справжній суд історії ще попереду». Спогади, щоденники, документи, матеріали / П. Шелест. – К., 2004. – С. 365.
17. Там само. – С. 368.
18. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 2811, арк. 45-48.
19. Овсієнко В. У годину люту лишився самим собою / В. Овсієнко // Час Руху. – 2013. – № 2. – С. 5.
20. В'ячеслав Коваль: «В'ячеслав Максимович був Людиною з великої літери» // Час Руху. – 2012. – № 7. – С. 5.
21. Литвин В. Історія України / В. Литвин. – К., 2009. – С. 667.
22. Закон УРСР «Про мови в Українській РСР». Прийнятий на десятій сесії Верховної Ради Української РСР 28 жовтня 1989 року. – К., 1991. – С. 4.

Л. А. Дияк,

студентка

Науковий керівник: В. В. Олійник,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м. Хмельницький)

МОВА ЯК ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ

*«Вивчайте мову українську –
дзвінкоголосу, ніжну, чарівну,
прекрасну, милу і чудову,
як материнську пісню колискову».*

А. Каніщенко

З раннього дитинства і до глибокої старості людина невіддільно пов'язана з мовою. Це єдине знаряддя, що робить людину нездоланною в пошуках істини. Розпочинається прилучення дитини до краси рідної мови з милих бабусиних казок і материнської колискової пісні. Кожен день дає нам урок пізнання. І завжди, і скрізь наш учитель – мова.

Людина, що вміє правильно і гарно говорити, легко встановлює стосунки зі своїми близькими, з іншими людьми, що її оточують, знаходить справжніх друзів, супутника в житті... Завдяки цьому вона отримує задоволення від життя. Адже самотні люди щасливими не бувають.

Здається, ми знаємо якесь слово, немовби розуміємо його, проте все, що закладено в ньому впродовж віків, нерідко не можемо повному мірою видобути. Потрібно докласти немало зусиль, щоб покладене у слові постало перед вами у своїй повній красі, глибині, неповторності [1].

Слово надто багато важить у людському житті. Воно може ранити, збадьорити, змінити настрої, зробити щасливим або нещасним, радісним або пригніченим.

Мова – найважливіший засіб спілкування між людьми. За її допомогою ми обмінюємося інформацією, найскладнішими думками і найтоншими почуттями, розвиваємось, створюємо матеріальні і духовні цінності.

Мова – це ще й засіб пізнання. Через мову та за її допомогою людина пізнає дійсність, ознайомлюється з досягненнями науки, надбаннями культури. Саме в мові нагромаджено досвід попередніх

поколінь, суму знань про світ. Мова постійно дає нам матеріал для мислення .

Мова впливає на людей. Словом можна поранити, вилікувати, розвіяти сумнів і засмутити, викликати усмішку і сльози... Тому треба прагнути, щоб з наших вуст лунали тільки добрі слова, сповнені тепла серця і щирості душі [1; 3].

Джерелом сили, краси й мудрості є українська мова. Вона спроможна зробити нас як сильними й успішними, тому треба використовувати цей могутній ресурс і чудесний дар.

Існує така легенда:

«Якось один вельможа, зізвавши до себе гостей, поцікавився у старого мудреця, що на світі найкраще. Мудрець відповів:

– Найкраще у світі – це мова. За допомогою мови будуються міста, розвивається культура народів. За допомогою мови ми вивчаємо науку й одержуємо знання. За допомогою мови люди можуть зрозуміти одне одного, вирішувати різні питання ,простити, вітати, миритися, виконувати прохання, надихати на подвиги, висловлювати радість, освідчуватися в коханні. Тому немає нічого кращого за мову.

Таке міркування сподобалося присутнім. Тоді вельможа поцікавився в мудреця, що на світі найгірше. Мудрець відповів:

– Найгірше у світі – це мова.

Усі здивувалися такій відповіді, а мудрець пояснив:

– За допомогою мови люди засмучують і розчаровують одне одного. За допомогою мови можна обманювати, хитрувати, сваритися. Мова може зробити людей ворогами, призвести до війни, нею наказують руйнувати міста і навіть цілі держави, вона може приносити в наше життя горе і зло, зраджувати,ображати» [2].

Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови, за присутність мови, за багатство мови...

Мова – джерело духовного розвитку народу, духовна цінність, його суть, найдорожчий скарб, переданий українцям сотнями попередніх поколінь, виплеканий у давньому переказі, у народній пісні, у влучній приказці.

Українська мова – це скарбниця духовної і культурної спадщини українського народу. У різноманітних формах існування української мови зберігається історична пам'ять та досвід нації, її світоглядні і моральні цінності, віддзеркалюються національні

традиції і звичаї, тобто ознаки, що притаманні саме цій спільноті і тому є унікальними складовими національної ідентичності.

Упродовж віків народ творив і шліфував свою мову, заносючи в мовну скарбницю переплавлені в ніжній душі добірні перлини пізнання, почуття, мрії... Той витворений народом світ оточує нас від народження [3].

Ми не є і не повинні стати народом суржикової мови чи мови мертводекоративної. Маємо витворену протягом віків мову дивовижно багату, одну з найбагатших у світі. Барвисту, запашну, розмаїту, здатну активно жити і розвиватись, придатну для найскладнішої художньої та наукової творчості. Злочином було б занедбати таке неоціненне духовне добро.

Правильно й чисто говорити своєю мовою може кожен, аби тільки було бажання. Це – не тільки ознака, а й обов'язок кожної культурної людини. Культурними в нас мусять бути всі, незалежно від того, працює людина розумово чи фізично. Коли мова неправильна, то вона вже не несе того змісту, що потрібен. Грамотна, багата мова – не тільки засіб передачі й сприйняття думок, а й вияв поваги до людей, з якими спілкуєшся, до народу, який створив цю мову [1].

Отже, мова – це наше все. Вічний супутник життя без якого немає нормального розвитку особистості і щастя. Звичайним словом можна творити чудеса: підняти настрій, підтримати людину у важкий момент її життя та багато іншого. Нічого не порівнюється з нашої барвистою і дзвінкоголосою українською мовою. Мовою наших предків і сучасників.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вихованець І. Рідна мова [Електронний ресурс] / І. Вихованець. – Режим доступу: <http://za-mir.in.ua/mova/27-ridna-mova>. – Назва з титул. екрану.

2. Мова – найважливіший засіб спілкування, пізнання і впливу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://edufuture.biz/index.php?title=Вступ._Мова_-_найважливіший_засіб_спілкування,_пізнання_і_впливу. – Назва з титул. екрану.

3. Українська мова як атрибут української держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://derzhavnist.blogspot.com/2011/06/blog-post.html>. – Назва з титул. екрану.

Н. В. Калинин,
кандидат філологічних наук
(м. Хмельницький)

ЛІНГВОЕСТЕТИЧНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ПОЕТИЧНА МОВА: ЕТАПИ ТА ПАРАМЕТРИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Для окреслення лінгвостилістичної сутності поняття *поетична мова* важливим є його термінологічне розмежування з поняттям *мова поезії*. У певному сенсі вони перетинаються, іноді навіть ототожнюються – зокрема, коли йдеться про опис таких феноменів, як: а) *мова художньої літератури з її визначальною естетичною функцією*, б) *система мовно-виражальних засобів, орієнтованих на досягнення ефекту високого стилю, незвичного для буденного спілкування*. Водночас у сучасній лінгвостилістичній практиці поняття *мова поезії* (або віршована мова) корелює, певним чином протиставляючись, із поняттям *мова прози* [11, с. 462; 109, с. 424].

Коли поняття *поетична мова* вживається як термінологічна номінація мови віршованих творів (тобто синонімізується з *мова поезії*), воно акцентує увагу на «особливій традиції мовного вживання» [2, с. 388], якій притаманна не тільки певна формальна, віршова організація, а й специфічні процеси мовно-естетичної трансформації лексики: «переосмислення слів-понять, виникнення несподіваних асоціативних зв'язків між ними, семантизація звукової будови, актуалізація синтаксичних структур для створення колоритів індивідуального та жанрово-стильового мовлення».

На окреме відзначення заслуговує позиція В. П. Григор'єва, який переконливо умотивовує необхідність переходу від розуміння поетичної мови як мови художньої літератури до її усвідомлення як знаряддя поетичного мислення: коли слово стає матеріалом мистецтва, мова набуває особливого статусу через свої естетичні функції [3, с. 185]. Отже, природно, що усталена на сьогодні методологія вивчення поетичної мови спрямовує на її розгляд як самодостатньої естетичної системи «із специфічними законами внутрішнього розвитку, тенденціями до оновлення та розширення традиційних засобів, усталених формул, словника національної поезики, активізацією індивідуально-авторського складника,

актуалізацією мовно-естетичних знаків національної та світової культури тощо» [10, с. 114].

У царині українського мовознавства перші теоретичні обґрунтування необхідності вивчати закони організації поетичної мови загалом та природу окремих її явищ зокрема, так само, як і перші цілеспрямовані студії конкретних зразків поетичної мови, хронологічно належать до 20-х рр ХХ ст.: «У цей час дослідники (М. Сулима, О. Синявський, Т. Сікиринський) започатковують системне осмислення сутнісних ознак мовотворчості Т. Шевченка». Це був початковий досвід аналізу найпоказовіших лексико-семантичних процесів, явищ індивідуального словотворення, синтаксичної організації поезії, виявлення й опису наскрізних мотивів та пов'язаних із ними ключових слів і т. ін. Додамо, що в цьому ж часовому й проблемному контексті варто згадати також працю І. Я. Франка «Із секретів поетичної творчості», в якій автор одним із перших звернув увагу на «роль змислів у поетичній творчості». Враховуючи тогочасні психологічні теорії, він акцентує увагу різниці між «вищими змислами» (які мають власні органи сприйняття – зір, слух, смак, запах) та «нижчими змислами» (дотиковими). Образи, що виникають у поезії як рефлексії «вищих змислів» дають найбагатший матеріал для поезії, оскільки слугують основою формування численних поетичних образів. І. Я. Франко особливо акцентує увагу на тому, що в поетичній мові вищі й нижчі «змисли» не існують відокремлено: у процесі образотворення вони перетинаються, взаємодіють, часто й контрастують, відбиваючи таким чином динамічну природу ментального й емоційного сприйняття людиною навколишнього світу. Пор.: «змисл слуху, в контрасті до змислу дотику, дає нам пізнати цілі ряди явищ моментальних, ... цілі ряди змін наглих і сильних, що вражають нашу душу» [12, с. 85].

Сформульовані І. Я. Франком ще на початку ХХ ст. положення й сьогодні слугують засадничими тезами у розвитку сучасної теорії текстових асоціацій (Л. А. Лисиченко, О. О. Селіванова, А. В. Лагутіна, Р. І. Стефурак, Ж. В. Марфіна, І. Л. Гоцинець та ін.).

Започатковані в перші десятиліття ХХ ст. студії визначили загальні тенденції вивчення української лінгвопоетичної системи на всіх мовних рівнях і в наступні періоди. Зокрема, вони були продуктивно розвинуті починаючи з кінця 40-х і впродовж 50-х рр. ХХ ст. Для тогочасного вітчизняного мовознавства «знаковими стали

праці Л. Булаховського, В. Вашенка, П. Плюща, Т. Комаринця, І. Журби, Т. Зайцевої, І. Губаржевського, Ю. Івакіна, Б. Кобилянського та ін. Основним об'єктом лінгвопоетичного вивчення була мова творів Т. Г. Шевченка. Дослідники оперували поняттями *словник мови, народнопоетичні джерела, народнопоетична традиція, книжні елементи, лексика і фразеологія, слововживання, старослов'янізми, образ, епітет* та ін.» [10, с. 115].

Своєрідний «вибух» зацікавлення проблемами різнорівневих мовних явищ, реалізованих у системі національної словесності, зокрема поезії, розпочався приблизно в середині 80-х років ХХ ст. і не втрачає своєї інтенсивності й до сьогодні. Найпоказовіші напрямки наукового опрацювання лінгвопоетичних проблем презентовано в доробку визнаних мовознавців, а також у цілому корпусі сучасних дисертаційних робіт, статей тощо, виконаних у таких основних руслах:

– теоретичні та практичні питання семантико-стилістичної та функціонально-стилістичної параметризації лексики (В. Русанівський, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, Л. І. Шевченко, Л. А. Лисиченко, М. І. Степаненко, М. І. Голянич, Л. В. Струганець, Ж. П. Соколовська, Г. М. Сюта, Н. М. Бобух, Г. М. Вокальчук, О. Г. Тодор, Т. А. Коць, Ж. В. Марфіна);

– естетична природа слова у художньому тексті (В. С. Калашник, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, Н. М. Сологуб, Л. О. Пустовіт, А. К. Мойсієнко, М. І. Голянич, Л. О. Ставицька, Р. І. Стефурак, Л. В. Кравець, Г. М. Сюта, О. О. Маленко, Л. Ю. Тиха, Н. С. Дужик, Н. Г. Сидяченко, О. І. Хом'як та ін.);

– динаміка емоційно-експресивного змісту різнорівневих (фонетичних, словотвірних, лексико-фразеологічних, синтаксичних виразових засобів національної *поетичної мови* (І. Є. Грицютенко, М. М. Пилинський, Н. Л. Іваницька, В. С. Калашник, Н. І. Бойко, П. І. Білоусенко, В. В. Чабаненко, А. П. Загнітко, Н. В. Гуйванюк, О. В. Галайбіда, Т. П. Беценко, Н. В. Кондратенко, Н. Я. Грипас, Н. М. Дзюбак, О. С. Грановська).

– концептуалізація художньої мови та вербалізація засобом поетичного слова мовної картини світу (М. П. Кочерган, В. В. Русанівський, О. О. Селіванова, Л. А. Лисиченко, В. В. Жайворонок, Г. Межжеріна, В. В. Кононенко, В. Л. Іващенко, М. І. Скаб, О. Є. Єфименко, Н. О. Мех, І. М. Дишлюк, О. Б. Кузьміна тощо).

При цьому дослідники спираються на усталене вже сьогодні розуміння поетичної мови як «особливої функціонально-стилістичної мовної сфери», в якій відбувається динамізація семантичної структури слова і в рамках якої будь-яке явище мови може стати поетичним, оскільки в її основі «лежить особливий характер конкретно-чуттєвого зображення світу, орієнтація на емоційно-естетичне сприйняття його» [11, с. 463].

Серед концептуальних характеристик поетичної мови, які визначають її лінгвостетичну сутність, часто домінує поняття *естетичності*.

Термін *естетичне значення* був уперше введений у науковий обіг у працях Б. О. Ларіна для розмежування базових лінгвістичних термінопонять *мова* і *мовлення* [9, с. 9]. Лише згодом воно було транспоноване у систему опорних понять лінгвопоетики, зокрема завдяки поглибленому розвитку у працях В. П. Григор'єва. Поглиблюючи думки своїх попередників стосовно того, що «немає слів і мовних форм, які не можуть стати матеріалом для образу. Необхідно лише, щоб застосування їх із метою художньої образності було стилістично та естетично виправданим» [1, с. 119], В. П. Григор'єв наполягав на необхідності теоретико-практичного поглиблення понять *естетичне значення* із одночасною кореляцією *експресивного* та *стилістичного* значення слова.

Категорія *естетичності* лягла в основу розвитку поняття *унормована естетична системність* поетичної мови. Як переконливо доводить І. Є. Грицютенко, на текстовому рівні реалізацію цієї системності забезпечує сукупність образних парадигм, образних моделей, регулярні зближення лексем, типізовані сюжетно-образні схеми, семантичні трансформації тощо [4, с. 47].

В. С. Калашник вказує на «особливу виразність і емоційність, своєрідну орієнтованість на естетико-емоційний вплив» поетичної мови на реципієнтів відповідних текстів [7, с. 5]. Водночас Л. О. Ставицька підкреслює, що в рамках віршової мови особливо дієвими виявляються «домінуючі тенденції естетичного перетворення» [8, с. 11], які зумовлюють семантичну та емоційну напругу окремих образів та текстів загалом. При цьому дослідниця навіть умотивовує поняття естетичної норми, яка, на її думку, визначається «на тлі однотипних естетичних утворень».

Поглиблене осмислення естетичності слова як носія національно значущої семантики та конотації здійснено в ряді сучасних досліджень С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонка,

В. В. Кононенко, Л. І. Мацько, Л. В. Кравець, Г. М. Сюти, О. С. Комара. У них обґрунтовано ряд новітніх термінів і понять, як-от *знак української етнокультури*, *етнокультурний концепт* (В. В. Жайворонок), *мовно-естетичний знак національної культури* (С. Я. Єрмоленко), *етносимвол* (В. В. Кононенко), *етноміфологема* (Н. В. Слухай), *лінгвокультурема* (Л. І. Мацько, Н. С. Медвідь), *національно маркована мовна одиниця* (О. С. Комар). Вони акцентують увагу на етносміслах, етноконотації внутрішньої форми мовних одиниць, «семантика яких має зазвичай глибинні етнокультурні нашарування». Як носії й акумулянти «індивідуального й суспільно-комунікативного, колективного підсвідомого, емоційного й раціонального, експліцитного та імпліцитного», такі знаки не тільки є упізнаваними, але й виявляють здатність до трансформації із збереженням семантико-асоціативного стрижня слова. Крім того, вони виступають мовними засобами інтелектуалізму, оскільки їх розуміння їх внутрішнього змісту й функцій потребує від реципієнта належного етнокультурно-лінгвального рівня.

Важливо, що названі вище поняття й терміни смислово не конгруентні з активно вживаним у лінгвостилістичній метамові 60–90 років XX ст. поняттям *фольклоризму*, а радше категоризують його в іншому семантичному ракурсі. *Фольклоризми* (на рівні лексики – «естетично й стилістично марковані слова, що міцно вросли в культурно-національний контекст і які прийнято називати народнопоетичними») – це мовні знаки стилізації, тоді як в етносимволах, мовно-естетичних знаках національної культури «етносимволіка слова, тісно переплітаючись з етносимволікою позначуваної ним реалії, стає основною підвалиною становлення особливих концептуальних мовних продуктів». Такі одиниці не вводяться у текст із спеціальною образно-естетичною метою, а «живуть самостійним життям незалежно від твору, в якому вони вжиті, і від авторського задуму» [5, с. 5].

На тлі категоризації відзначених вище понять *фольклоризм*, *знак української етнокультури*, *етнокультурний концепт*, *мовно-естетичний знак національної культури*, *етносимвол*, *етноміфологема*, *лінгвокультурема* помітним став запропонований до введення у метамовний лінгвістичний обіг термін *національно маркована мовна одиниця*. Розроблений у світлі актуальної сьогодні концепції етноцетризму, він у дисертації О. С. Комара вживається для кваліфікації лінгвальних явищ та одиниць, мовних знаків, стереотипів, формул, паремій тощо, що виступають носіями національно значущої семантики й аксіології. Внутрішня форма таких

мовних знаків розгерметизовується тільки в контексті мовно-мисленнєвої діяльності носіїв мовного коду, що найтіснішим чином пов'язано національною ідентичністю, етнокультурним досвідом особистості.

Із категорією *естетичності* поетичної мови нерозривно пов'язане також наукове розуміння *стилістичного значення* поетичних одиниць, яке часто синонімізується з поняттям *конотація*. Останнє в сучасному лінгвістичному дискурсі вживається в сенсі розширеного трактування естетичної номінації, насиченої узагальнено-символічними, метафоричними, метонімічними значеннями, додатковими відтінками, емоційно-смісловими зрушеннями, які виявляються в процесі функціонування цього мовного знака як одиниці поетичної мови при з'ясуванні її ідейно-художнього навантаження.

Емоційно-сміслові зрушення, які супроводжують процеси *мовно-естетичної* трансформації слова в поетичному тексті, характеризуються також через призму *експресивності*. Так, В. П. Григор'єв акцентував увагу на тому, що слово як носій накопиченого століттями колективного досвіду його вживання, використання, застосування, функціонування у різноманітних контекстних умовах, в поетичному тексті набуває ознак *експресеми*. Водночас І. Є. Грицютенко для позначення експресивно маркованих одиниць віршової мови більш коректним вважає відгалужений від *експресеми* термін *експресемойд*. Дослідник підкреслює його спрямованість на індивідуальний характер текстової реалізації: «конкретним текстуальним виявом експресеми є *експресемойд*, в якому втілюється висока експресивність художньої творчості» [4, с. 25].

Узагальнення наявних на сьогодні в українській лінгвостилістиці поглядів на поетичну мову дає змогу констатувати, що лінгвоестетичний зміст цього феномена визначають такі характерні ознаки: специфічна (версифікаційна) організація текстів; опора на традиційний поетичний словник; естетичність; образність; okazionalnіst лексико-семантичної сполучуваності та асоціативно-сміслових зв'язків; експресивність (передбачає активізацію засобів усіх мовних рівнів – фонетики, словотвору, синтаксису і т. ін.). Отже, є слушність у тому, що «сучасна теоретична та практична стилістика акцентує увагу не стільки на формальних (віршових) засобах організації *мови поезії*, скільки на показових семантичних процесах, динаміці національної поетики (рухливість образної структури слів-понять, розширення традиційних та встановлення нових асоціативно-

образних зв'язків, семантизація звукової форми, актуалізація виразових засобів усіх мовних рівнів)».

Як бачимо, теоретичне поглиблення та практичний аналіз проблем *образності* та *естетичності* як категоріальних ознак поетичної мови на сучасному етапі розвитку української лінгвостилістики здійснюється достатньо активно, з акцентом на тому, що і образність, й естетичність поетичного мововираження часто досягається саме завдяки авторським інтенціям, націленості на оновлення виражально-асоціативного потенціалу слова, на видобування з лексичної семантики нових значеннєвих нюансів, експресивних відтінків. На рівні мови, тексту, дискурсу це знаходить вияв у специфічній сполучуваності лексичних одиниць, коли «значення слова визначається не тільки відповідністю його тому поняттю, яке виражається за допомогою цього слова ..., воно залежить ... від суспільно усвідомлених і усталених контекстів його вживання, від конкретних лексичних зв'язків з іншими словами, від зумовлених законами цієї мови поєднань словесних значень». Іншими словами, поетична мова системно реалізується як «свобода лексико-семантичної сполучуваності» [6, с. 323], яка не тільки умотивовує, але й переконливо засвідчує необмеженість можливостей формування нових образно-емоційних та естетичних (в тому числі й етномаркованих) значень і ракурсів слова у поетичному тексті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова / В.В.Виноградов // Вопр. языкознания. – 1953. – № 5. – С. 3-29.
2. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.
3. Григорьев В. П. Из прошлого лингвистической поэтики и интерлингвистики / В.П. Григорьев. – М. : Наука, 1993. – 175 с.
4. Григорьев В. П. Поэтика слова : из материалов рус. сов. поэзии / В.П. Григорьев. – М. : Наука, 1979. – 343 с.
5. Єрмоленко С. Я. Про деякі структурно-функціональні характеристики темпоральних мікрополів / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 2003. – № 4. – С. 38-47.
6. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки культури в історії літературної мови / С.Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 2007. – №3/4. – С. 3-12.– Бібліогр. : 25 назв.

7. Іларіон митрополит. Дохристиянські вірування українського народу / Іларіон. – Репр. вид. 1965 р. – К. : Обереги, 1992. – 424 с.

8. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара / Н. М. Сологуб. – К. : Наук. думка, 1991. – 149 с.

9. Ужченко В. Д. Українська фразеологія : [навч. посіб. для філол. ф-тів ун-тів] / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. – Х. : Основа, 1990. – 167 с.

10. Ужченко, В. Д. Східноукраїнська фразеологія / В.Д. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 362 с.

11. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры : сборник / под ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. – М., 1990. – С. 82-109.

12. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В.М.Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.

Д. В. Костенко,
вчитель англійської мови, PhD
(м. Київ)

І. О. Дяченко,
вчитель англійської мови
(м. Суми)

УКРАЇНСЬКА МОВА – НАЦІОНАЛЬНА МОВА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Мова є носієм культури народу. Належний рівень мовної культури – це свідчення розвинутого інтелекту людини, її вихованості. Розвиток мови йде шляхом удосконалення вже вироблених попередніми поколіннями форм і засобів передачі думки, вираження почуттів, сприймання світу.

Мова як засіб естетичного виховання формує наш розум і духовність. Українська мова – одна з прадавніх слов'янських мов і є рідною для десятків мільйонів людей. Досліджуючи прадавні корені української мови, наука спирається на матеріальну й духовну культуру, створену народом. Мова – це основа культури, безмежний, невичерпний океан вселюдського досвіду.

Кожне наступне покоління добирає з мовленнєвого досвіду батьків найкраще, найдосконаліше, найвідповідніше для висловлення своїх ідей, свого ставлення до життя, своїх ідеалів. Людина включається у широкий спектр особистісних і суспільних зв'язків, що вимагає від людини гнучкості й здатності орієнтуватися в швидкоплинних суспільних процесах, адаптуватися до суспільних змін, формує вміння знаходити своє місце у суспільному просторі [2, с. 45].

Культура мовлення має велике національне й соціальне значення: вона забезпечує толерантне спілкування людей, облагороджує їхні стосунки, сприяє підвищенню загальної культури як окремої людини, так і суспільства в цілому. Невід'ємною ознакою освіченої, всебічно розвиненої людини є висока мовна культура, тобто вміння активно використовувати як знаряддя спілкування сучасну українську літературну мову з усіма її багатствами виражених засобів та властивими літературній мові нормами. Ставлення до рідної мови є свідченням рівня культури народу, його цивілізованості. Справедливі слова О. Гончара «Той, хто зневажливо

ставиться до рідної мови, не може й сам викликати поваги до себе» [1, с. 19].

Мову називають вмістилищем знань. Вона накопичує й закріплює в своїх одиницях (головним чином – у словах, у стійких сполуках і фразеологічних зворотах) історичний досвід народу – носія певної мови. Мова є своєрідним дзеркалом життя народу, адекватним відображенням його внутрішнього світу, неповторності менталітету. Основою мови є слово – одне з наймогутніших комунікативних знарядь людини. Безсиле само по собі, воно стає могутнім і нездоланим, дієвим і привабливим, якщо сказане вміло, щиро, і вчасно й доречно. А власне так – цілеспрямовано, своєчасно, переконливо, виразно – повинна користуватися словом кожна людина в будь-якій сфері й за будь-яких умов спілкування. Недарма народна мудрість повчає: говори не так, щоб тебе зрозуміли, а говори так, щоб тебе не могли не зрозуміти. Це особливо важливо для людей, які постійно спілкуються з великою аудиторією, виконують адміністративні, державні обов'язки й покликані активно впливати на співрозмовника. Отже, необхідне глибоке знання літературної мови й уміння послуговуватись нею.

У сучасному, як українському, так і зарубіжному соціально-психологічному термінологічному просторі досі існують непорозуміння у визначенні окремих понять, що пов'язано насамперед із політологічною дискусією навколо таких категорій як «нація» та «етнос». Однак на сьогодні найпоширенішим є твердження про те, що саме мова лежить в основі конструювання етнічної ідентичності, завдяки їй відбувається формування та розвиток національної свідомості як окремо взятої особистості, так і нації в цілому. Адже насамперед за мовною ознакою людина шукає собі подібних або іншими словами ідентифікує себе [5].

Важливо також підкреслити, що «ні ідентичність, ні мова не є фіксованими поняттями; обидва є динамічними, такими, що залежать від часу та місця». Як стверджує Дж. Фішман, одні й ті ж суспільства можуть використовувати різну логіку стосовно національно-мовної ідентичності в залежності від історичного періоду розвитку своєї нації, тобто на початковому етапі становлення для суспільства більш притаманна ідея мови як природної основи нації, аніж у період після проходження модернізації суспільства, коли переважають конструктивістські погляди [6]. Хоча Я. Качала наводить іншу точку зору: «Для існування та розвитку етносів важливими є перш за все внутрішні фактори: народи повинні відчувати потребу знаходитися та

проявляти себе у складі даної національної спільноти ... очевидно, що саме мова в максимальній мірі сприяє утвердженню та укріпленню цієї потреби. Тому роль мови є вирішальною не лише в період складання нації, але й на попередніх та наступних етапах» [5, с. 51-52].

Кожна людина навчається мови від тих, хто її оточує, суспільство навчає людину мови. Мова здається нам чимось звичним й дуже простим, а насправді цей дивний людський феномен надзвичайно складний. Саме тому люди нерідко забувають: знати мову – це ще не означає володіти нею. Звичайно, щоб «порозумітися», достатньо знати 3-5 тис. слів. Але ж мова народу нараховує сотні тисяч слів (у найбільшому сучасному словникові зафіксовано близько 200 тисяч слів) [4, с. 439]. Недарма учені стверджують, що словник – це те, що народ знає про світ, а граматики – те, як він виражає ці знання. Отже, багатство загальнонародної мови повинне виховувати прагнення до багатства індивідуального мовлення. Співвідношення мови та національної культури розкривають і характеризують наступні твердження:

- мова – дзеркало культури, адже в мові відображено оточуючий світ, національний характер, менталітет, традиції, систему цінностей;

- мова – скарбниця культури, бо вона зберігає культурні надбання в лексиці, граматиці, фразеології, закарбовує їх у фольклорі, художній та науковій літературі;

- мова – носій культури, вона ніби ретранслятор передає надбання національної культури від покоління до покоління, адже молодь разом з мовою засвоює узагальнений досвід предків;

- мова – інструмент культури. Мова формує національний характер особистості-носія мови, бо процес користування нею невіддільний від впровадження у свідомість молодого покоління зафіксованих в мові світобачення, менталітету, комплексу морально-етичних цінностей народу.

Мова – універсальний інструмент для обміну інформацією й саме завдяки мові ми виражаємо свій внутрішній світ, репрезентуємо себе тому з ким спілкуємося. «Говори – і я тебе побачу», – стверджували античні мудреці. Людина, що досконало володіє мовою може показати, розкрити свій духовний світ, свої знання й уміння, свою професійну грамотність [3, с. 112]. Вільне володіння мовою виявляється тоді, коли людина мислить і говорить цією мовою

одночасно. Сам процес мислення має національну специфіку, зумовлену національним характером.

Кожний народ – творець рідної мови. Рівень розвитку рідної мови є джерелом духовного розвитку народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Борисов В. Теоретико-методологічні основи формування національної самосвідомості / В. Борисов. – Краматорськ, 2009. – 519 с.

2. Данилюк І. «Мовні конфлікти» та конструювання етнічної і національної ідентичності / І. Данилюк // Соціальна психологія. – 2005. – № 3 (11). – С. 43-51.

3. Данилюк І. Мова як чинник згуртованості групового «Ми» / І. Данилюк // Соціальна психологія. – 2008. – №1 (27). – С. 105-113.

4. Сабадуха В. Національна ідея як провідний чинник подолання кризи ідентичності в Україні / В. Сабадуха // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : Зб. наук. пр. / За заг. ред. М. М. Слюсаревського ; упоряд.: Л. А. Найдьонова, Л. П. Черниш. – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 4. – С. 436-444.

5. Фаріон І. Мова як духовно-національний феномен / І. Фаріон // Урок укр. – 2009. – № 5/6. – С. 51-53.

6. Hyu-Yong Park. Family support and maintenance of ethno-linguistic identity: A case study of Korean linguistic minority children // The International Journal of Language Society and Culture. – 2010. – Issue 23. – p. 53-67.

МОВА ЯК ЗНАРЯДДЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

В умовах кровопролитної війни з Росією, з особливою гостротою постає проблема з російською мовою всередині України. Із загального переліку іноземних мов, які вивчаються і побутують в Україні, російська мова займає особливе місце і, відповідно, потребує окремого, особливого ставлення до неї з огляду на такі важливі загальнонаціональні проблеми, як загроза існуванню української держави і українського народу.

Починаючи з часів Б. Хмельницького (1654 р.), російська мова виступає як могильщик української мови з надзвичайно широким спектром прийомів і методів витіснення і нищення нашої мови – від закликів любити російську мову, як мову великого братнього народу до фізичного винищення за вживання української мови. Якщо взяти сказане до уваги та висновок, зроблений І. Драчем у 1993 році щодо українсько-російських відносин (*...в Росії не було, немає і найближчим часом не передбачається іншого інтересу в Україні, як винищення до ноги, до останнього, до пня української нації*), то вже цього достатньо, щоб російську мову виокремити з переліку іноземних мов, які побутують в Україні, і прийняти на державному рівні ряд ефективних заходів, які б усунули руйнівну дію російської мови.

Однак руйнівна роль російської мови на цьому не закінчується. Керівництво Росії зробило російську мову знаряддям прямої збройної агресії. Після прийняття Державною думою РФ закону, який дозволяє їхньому Президенту застосовувати військову силу для «защити рускоязычного населенія» в інших країнах, російська мова в Україні стає тим чинником, який в будь-який момент може стати приводом для широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну. Вона стає подібною до громопроводу під час грози. Держава зобов'язана адекватно реагувати і зупинити руйнівну дію російської мови, насамперед:

- забезпечити на території України український національний інформаційний простір;
- зупинити російсько-мовні телевізійні передачі;

- ліквідувати в Україні засилля російськомовної друкованої продукції;
- добитися (забезпечити) україномовної атмосфери у всіх навчальних закладах і державних установах.

Принаймні до сьогоднішнього дня Україна постійно капітулювала перед мовною агресією Росії. Догодження та улещування російським шовіністам принесли тільки горе у наші домівки. Цьому має бути покладений край.

ПОТЕНЦІАЛ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються види діалогічного мовлення та способи використання його на уроках рідної мови в початкових класах.

Ключові слова: діалог, мовлення, урок, рідна мова, початкові класи.

Об'єктом дослідження є процес розвитку діалогічного мовлення молодших школярів в умовах загальноосвітньої школи, а його предметом – методика формування в них умінь і навичок будувати діалогічні висловлювання. Завдання – добір комунікативних вправ, завдань, ситуацій, ігор.

Діалогічне мовлення – це об'єднане ситуативно-тематичною спільністю й комунікативними мотивами сполучення усних висловлювань, послідовно створених двома і більше співрозмовниками у безпосередньому акті спілкування. Під терміном «діалог» розуміють і сам процес мовленнєвої діяльності, який називають діалогуванням і його результат – діалогічний текст. Діалогування – це процес мовленнєвої взаємодії, який передбачає обмін репліками. Інакше цей процес називається реплікуванням. Діалогічне мовлення (і діалогічне спілкування) розглядається як комунікативний акт зі зміною ролей слухача і мовця. Одиницею діалогічного мовлення вважають діалогічну єдність, яка складається з реплік. Репліка в діалозі – це окреме висловлювання кожної особи, що бере участь в діалогічному спілкуванні. За значенням репліки поділяються на стимулюючі (репліки-стимули), реагуючі (репліки-реакції) та реактивно-стимулюючі [1]. Наприклад:

- Добридень. (Стимулююча репліка).
- Здрастуйте. (Регулююча репліка).
- Як справи? (Стимулююча репліка).
- Спасибі, добре. Як у вас? (Реактивно-стимулююча репліка).
- Робота, літо, спека, спрага. (Реактивна репліка).
- А настрій? (Стимулююча репліка).

– Добре, все гаразд... (Реагуюча репліка) (Ліна Костенко).

За обсягом репліки поділяються на еліптичні (висловлення з пропущеними різними членами), ті, що збігаються з реченням, та монологічні [2].

За метою висловлювання є репліки-вітання, репліки-побажання, репліки-вдячності, репліки-захоплення тощо. Наприклад:

– Хто швидше створить репліку?

Форми реплік:

- повідомлення-заперечення;
- повідомлення-спонукання;
- повідомлення-повідомлення.

У шкільній практиці на уроках української мови використовуються такі вправи:

– За поданими фразами з'ясуйте, між ким і де може відбуватися спілкування.

Здрастуйте!

Помовч!

До зустрічі!

Помовчте, будь ласка!

Можеш не приходити!

Салют!

Іди геть!

Бувайте здорові!

– Утворіть репліки, використовуючи вислови:

...зайдіть до мене.

...загляньте до класу.

...прошу зайти.

...хотів би вас бачити в себе.

...чи не могли б ви якось зайти до мого кабінету?

– Складіть діалог за однією з поданих тем: «Моє місто», «Наші символи», «Наш клас».

– Складіть діалог «повідомлення-повідомлення», «запитання-повідомлення».

– Складіть репліки:

- а) повідомлення-спонукання;
- б) спонукання-відмова;
- в) спонукання-запитання.

– Складіть діалоги-привітання з матір'ю; бабусею; незнайомою людиною.

– Запишіть уявну розмову зі своїм ровесником на тему: «Мої захоплення».

– Побудуйте діалог, в якому були б слова репліки оцінюючого характеру, наприклад: це добре, здорово, який ти молодець, прекрасно.

– Складіть діалоги різних типів (сім-дев'ять реплік): діалог-розпитування; діалог-обмін враженнями.

Таким чином, діалогічний підхід надає учневі право мати власну точку зору і власну позицію, до якої вчитель ставиться з повагою. За таких умов організації навчальної діяльності учень може вільніше розвиватись як особистість.

Основними ознаками діалогу є: намір, цілеспрямованість, правила ведення розмови.

Цілеспрямованість мовленнєвої дії в діалозі – це наявна чи прихована мета мовця (слухача) (повідомлення про щось, питання, наказ, порада, обіцянка тощо) [3].

Для того, щоб досягнути своєї мети кожний із співрозмовників реалізує свій намір, спонукаючи партнера до певних мовленнєвих дій. Необхідною для діалогу є правила ведення розмови: а) повідомлення подається певними порціями; б) повідомлення відповідає темі розмови; в) співрозмовники роблять мовлення зрозумілим, послідовним [4].

Список використаних джерел та літератури:

1. Нечволод Л. І. Говоріння : Збірник навчальних і контрольних вправ та завдань (5-11 класи) / Л. І. Нечволод. – Харків : Торсінг, 2004. – 208 с.

2. Палехата Е. Я. Культура українського діалогічного мовленнєвого спілкування (5-9 класи) : навч. посіб. / Е. Я. Палехата. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – 104 с.

3. Діалогічне мовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edufuture.biz/index.php?title>. – Назва з титул. екрану.

4. Діалог [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ycilka.net/dialog_view.php?id=58. – Назва з титул. екрану.

В. В. Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ОСВІТНІХ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Нині у контексті євроінтеграційних перетворень у державі відбуваються зміни і в освітньому просторі, зокрема в шкільництві. Актуальною є проблема національної системи освіти. Головною метою національного виховання є виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та умінь жити в громадянському суспільстві.

Про це йдеться в сучасних освітніх нормативних документах. Так, у Концепції нової української школи (2016) зазначено, що «метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [2, с. 5].

У згаданому нормативному документі схарактеризовано випускника нової школи – цілісна особистість, усебічно розвинена; патріот з активною позицією, який здатний приймати відповідальні рішення; інноватор, здатний змінювати навколишній світ [2, с. 6].

У Концепції розкрито 10 ключових компетентностей освіти впродовж життя, серед яких на першому місці є спілкування державною мовою. Це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди. Усвідомлення ролі ефективного спілкування. Також підкреслено, що Нова школа буде плекати українську ідентичність, тобто виховувати не лише відповідальність за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства [2, с. 11, 19].

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016) підкреслено, що «національно-патріотичне виховання має відігравати випереджальну роль у демократичному процесі, стати засобом відродження національної культури, припинення соціальної деградації, стимулом пробудження таких

моральних якостей, як совість, людяність, почуття власної гідності; засобом самоорганізації, особистісної відповідальності» [1, с. 88].

У Законі про освіту (2017) звернено увагу на національне виховання підростаючого покоління, зокрема в ст. 7 Мова освіти зазначено, що:

1. Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова.

Держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти.

Особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідної національної меншини поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою.

Особам, які належать до корінних народів України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідного корінного народу. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою.

Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, гарантується право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства.

Особам з порушенням слуху забезпечується право на навчання жестовою мовою та на вивчення української жестової мови.

2. Заклади освіти забезпечують обов'язкове вивчення державної мови, зокрема заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти – в обов'язку, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови.

Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови.

3. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед англійської мови, в державних і комунальних закладах освіти.

4. У закладах освіти відповідно до освітньої програми можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу.

5. За бажанням здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти заклади освіти створюють можливості для вивчення ними мови корінного народу, національної меншини України як окремої дисципліни.

6. Держава сприяє створенню та функціонуванню за кордоном закладів освіти, у яких навчання здійснюється українською мовою або вивчається українська мова.

7. Особливості використання мов в окремих видах та на окремих рівнях освіти визначаються спеціальними законами [3].

Отже, в освітніх нормативних документах значну увагу звернено на національний аспект освітньої галузі. Національне виховання є одним із головних пріоритетів, складовою освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21. – (До 25-річчя незалежності України).

2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Заг. ред. М. Грищенко. – К. : Міністерство освіти і науки України, 2016. – 40 с.

3. Закону України «Про освіту» (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з титул. екрану.

В. О. Парандій,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

МОВА ЯК ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

*«Мова народу – це його дух,
і дух народу – це його мова»
(В. Гумбольдт)*

Нині у контексті суспільно-політичних перетворень, що відбуваються в Україні, важливим є мовна проблема. Рідна мова означає усе рідне, близьке, знайоме.

Зазначимо, що пізнання мови – це пізнання народу, його ества, його душі, його витоків та історичних шляхів – усього того, чим народ цікавий для інших народів. Народи, як і окремі люди, виявляють інтерес і повагу лише до того, хто являє собою особистість – своєрідну й неповторну. Саме втрата рідної мови, зневага до неї є виявом утрати своєї гідності [1].

Коли мова росте та розвивається, разом з нею утверджується нація. Зберігається почуття прекрасного в рідній мові, відчуття єдності з земляками, гордості за Батьківщину, за своє, рідне та неповторне.

Дух народу, національний характер, ментальність нації робить українців українцями.

Нація, як і будь-яка інша спільнота людей, не може ні сформуватись, ні існувати без спілкування її членів, без збереження ними історичної пам'яті, надбань духовності, самоусвідомлення, без ідентифікації – відчуття приналежності до цієї спільноти. Гарним засобом здійснення всього цього є мова. Вона забезпечує єдність, функціонування і розвиток національного організму в просторовому та часовому вимірах [1].

Підкреслимо, що кожна мова невіддільна від національної культури, саме вона лежить в основі її змістової сторони. Але в процесі розвитку людського суспільства в кожній культурі дедалі виразніше виступають її інтернаціональні риси. Мова, яка бере незмінну участь в інтернаціоналізації національної культури дістає можливість передавати будь-які досягнення світової цивілізації [2].

Основною функцією мови є людинотворча функція, через неї мова здійснює свою історичну місію, стає засобом пізнання світу і

людини у світі. Мова – це атрибут свідомості, а свідомість потребує однієї, рідної мови. Тому, українська мова має стати складовою мовомислення українського народу [2].

Культура мови починається з самоусвідомлення мовної особистості. Вона зароджується і розвивається там, де носіям національної літературної мови не байдуже, як вони говорять і пишуть, як сприймається їхня мова в різних суспільних середовищах, а також у контексті інших мов.

Саме культура мовлення має велике національне і соціальне значення: вона забезпечує високий рівень мовленнєвого спілкування, ефективного здійснення всіх функцій мови, ошляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства в цілому. Через культуру мовлення відбувається культивування самої мови, а також її вдосконалення [2].

Отже, вивчаймо, заглиблюймося у походження й історію української мови, поширюймо, пропагуймо її.

Список використаних джерел та літератури:

1. Іванишин В. Місце і роль мови в національному відродженні України [Електронний ресурс] / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.net/lib/ivanishin/2.html>. – Назва з титул. екрану.

2. Мова – душа і гордість нації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://referat-ok.com.ua/movoznavstvo/mova-dusha-i-gordist-naciji>. – Назва з титул. екрану.

О. О. Петрушенко,
кандидат філологічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ЛІНГВІСТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Незважаючи на достатньо плідний досвід усвідомлення проблеми *часу* (зокрема, її філософського, психологічного та ін. аспектів), її висвітлення в сучасній мовознавчій науці достатньо нерівномірне, а тому потребує додаткового з'ясування, особливо ж тих його аспектів, які безпосередньо пов'язані із завданнями лінгвостилістичного опису мовних явищ.

Очевидно, на роль засадничої тези лінгвістичного трактування поняття *час* може претендувати теза М. В. Всеволодової: «лінгвістичний аспект категорії *часу* – це відбиття засобами мови сутності фізичної та філософської категорії *часу*» [2, с. 11]. У ній спостерігаємо концептуалізацію категорії *час* як власне-лінгвістичного, відмінного від філософського та природничо-наукового поняття. Відповідний кваліфікативний прикметник кореспондує із визначенням *мовний час* – їх розмежування обґрунтоване в працях О. В. Тарасової. Авторка наголошує, що ці терміни й поняття не повинні сплутуватися і вживатися як рівноправні. «Час мовний – це система різнорівневих засобів мови, її різноманітних одиниць і структур, які перебувають у мові незалежно від суб'єкта, який пізнає; це гетерогенна сукупність мовних елементів, набір і природа яких визначаються системою правил преференцій, що характеризують цю природну мову. Лінгвістичний час, як ми його уявляємо, – поняття «другого порядку», яке відбиває метамовну функцію мови; це – мова, яка описує, «пізнає» саму себе. Лінгвістичний час виражає наукове уявлення про характер мовного часу і включає систему поглядів на нього, що допускає різноманітні підходи та інтерпретації. Іншими словами, мовний час і час лінгвістичний відрізняються як поняття онтології та гносеології» [10, с. 27].

Т.І. Дешерієва вказує, що «лінгвістичним аспектом категорії *часу*, або лінгвістичним часом (темпоральністю) ми називаємо сукупність способів вираження засобами мови сутності фізичного та філософського аспектів розглядуваної категорії» [4, с. 111-117].

Як бачимо, лінгвістичне поняття *часу* безпосередньо пов'язане з категорією темпоральності, в основі якої лежить часова характеристика дії або стану і яка спирається на лексичні та ін. засоби мовного вираження часу. У такий спосіб виявляється відношення дії до певного моменту, прийнятого за точку відліку для часових відношень. Іншими словами, «темпоральність – це своєрідна двопланова об'єктивно-суб'єктивна категорія, яку можна презентувати як особливу форму світопізнання, яка поєднує в собі властивості реального, перцептуального та індивідуального часу».

Категорія темпоральності підпорядковує собі граматичний, лексичний, синтаксичний та ін. час як використовувані в природній мові стратегії для відображення часу мовними засобами.

Отже, можна цілком пристати на позицію М.В. Всеволодової стосовно того, що «лінгвістичний аспект категорії *часу* – це відображення засобами мови сутності фізичної і філософської категорії *часу*», тоді як лінгвістична модель *часу* з високим ступенем абстракції відбиває основні властивості *часу*.

Якщо врахувати, що в українській мові існує значна кількість засобів вираження часових відношень і номінацій *часу*, постає потреба їхньої систематизації та ієрархізації як фрагмента когніції. Одним із перших в українському мовознавстві на цій проблемі зосередив увагу М. П. Кочерган [7, с. 5]. Запропоновану авторську диференціацію назв часових понять за об'єктивними параметрами частин доби істотно посилюють етимологічні відомості, а також апеляція до даних народного календаря, визначення *часу* з орієнтацією на небесні світила. Окремий аспект становить розгляд часових специфікаторів із первинним значенням дій і процесів тощо за семантичною ознакою. Спектр лінгвальних засобів і способів часопозначення розглядається з погляду цілісності репрезентації мовної моделі темпоральності, центром якої виступає лексема *час*.

Інші праці, присвячені дослідженню лінгвального вираження категорії *часу*, засобів репрезентації ідеї часу, можна розділити на граматичні та лексичні. В. В. Морковкін зазначав: «У граматиці ідея часу представлена видо-часовою системою і передусім – системою дієслівних часів, тобто граматичною категорією *часу*. Граматичний час – це словозмінна категорія, що означає віднесеність дієслівної дії до певної точки чи певного відрізка часової шкали» [8, с. 86].

Продуктивним зразком опису темпоральної лексики є зразок, запропонований у працях М. В. Всеволодової. Спираючись на досвід своїх попередників, зокрема, В. В. Морковкіна, дослідниця поділяє

відповідні мовні одиниці на граматичні (напр., категорія часу, виду) й лексичні (до них передусім зараховано слова із семантичним компонентом часу). Для систематизації засобів дослідниця застосовує методику польового структурування, на підставі якої виокремлює *функціонально-семантичне поле темпоральності*. При цьому вона окремо наголошує на тому, що у вичленуваному нею лексико-семантичному об'єднанні «не тільки форми імені, але й прислівники, прикметники, дієслова та іменники як лексеми, тобто як факт словника, упорядковані відносно самих себе і відносно одне одного». Пор. також думку В. А. Маслової, яка констатує: «*Час* – невід'ємна складова змістової сторони мови, що знаходить віддзеркалення в одиницях різних мовних рівнів: морфологічних – у ролі дієслівної категорії *часу*, лексичних – як слова з часовою семантикою, синтаксичних – у ролі темпоральних синтаксичних конструкцій. До граматичних засобів належать деякі відмінки». Водночас О. В. Бондарко вказує на те, що ідея часу виявляється також «у категоріях темпоральності, таксису, аспектуальності, часової локалізованості і послідовності» [1, с. 283].

Ядром *функціонально-семантичного поля* темпоральності традиційно вважають морфологічну категорію дієслівного часу, тоді як лексичні способи експлікації часу формують периферію. Однак структура лексико-семантичного поля передбачає дещо іншу модель ієрархізації засобів часовираження, базовану на тезі про те, що лексика належить до числа найефективнішого мовного інструментарію оприявлення сутності категорії часу.

У контексті аналізу лінгвістичних аспектів усвідомлення часу заслуговує на увагу праця В. Г. Гака «Языковые преобразования», зокрема, її розділ «Пространство времени» (відповідний термін у розумінні вченого частково синонімізується з поняттям «функціонально-семантичне поле часу»). Аналізуючи закони внутрішньої структурованості такого лексичного об'єднання, автор констатує наявність у його внутрішній структурі різноманітних опозицій, які показово характеризують і членують загальне поняття часу. Зовнішня структура поля часу визначається його зв'язками з іншими семантичними полями. Ці зв'язки виявляються в переходах поняття часу до інших понять і в переході від інших понять до поняття часу. Семантичні переходи виявляються в багатозначності темпоральних слів, у значеннях фразеологічних одиниць з темпоральними словами і в значенні слів, похідних від темпоральних слів». Це твердження абсолютно справедливе, адже «через відсутність

чітких розмежовувальних ліній між явищами об'єктивної дійсності й розпливчастості понять, якими оперують люди, в багатьох випадках неможливо провести чіткі межі між *часом* і *не часом* [3, с. 679].

В. Г. Гак детально описує також переходи понять, розглядає можливість синкретизму понять *часу* й інших понять, «коли у визначеному контексті *час* та інші поняття виражаються нерозривно» [3, с. 679]. Отже, можна констатувати, що в праці В. Г. Гака співвідношення семантичного поля *часу* з іншими семантичними полями розглядається на рівні концептуального аналізу абстракту *час*.

Підсумовуючи викладені теоретичні тези, що відбивають основні напрями усвідомлення й репрезентації категорії *часу* в лінгвістиці, можемо сформулювати одне з вихідних положень нашої роботи. Ним слугуватиме думка про те, що найповніше вираження поняття *час* відбувається на рівні лексики, яка формує потужний сегмент функціонально-семантичного поля темпоральності. До лексичних засобів часопозначення зараховуємо весь масив лексичних одиниць, які покривають понятійну сферу *час* і формують мовну картину *часу*. Таке об'єднання лексики стає можливим завдяки тому, що процес узагальнення лежить в основі всього розвитку мови.

У сучасній лінгвістичній літературі напрацьований переконливий досвід опису лексичних мікросистем, М. В. Всеволодова, В. В. Морковкін, Ю. М. Караулов, Ж. П. Соколовська). У згаданих працях розроблено продуктивну методику кваліфікації семантичних полів лексики, також і опису лексичної мікросистеми *час*. Певну розбіжність думок спостерігаємо в працях О. І. Бондаря та М. В. Всеволодової. О. І. Бондар студіював функціонально-семантичне поле часу, центром якого є дієслово. На думку вченого, завдяки саме цій частині мови в дискурсі постійно відбувається часове членування дійсності. Принагідно дослідник звертає увагу і на лексеми темпорального пласту [темпоральні відношення]. За спостереженнями М. В. Всеволодової, функціонально-семантичне поле *часу* «складається із сегментів, які відповідають основним часовим характеристикам. У кожному сегменті є як своя домінанта – мовний засіб, основною функцією якого є вираження саме цього значення, так і периферійні області й засоби» [2, с. 11]. Дослідниця наголошує, що морфологічна категорія дієслівного *часу*, хоч і є однією з найбільше вивчених, однак це не єдиний ядерний засіб вираження темпоральності.

Слова на позначення *часу* і синтаксичні конструкції із семантикою темпоральності слугували предметом наукового розгляду

М. В. Цегельської. Систематизувавши та схарактеризувавши семантичні властивості часоназв, дослідниця змодельовала семантичне поле *часу*, відмежовуючи його від функціонально-семантичного поля темпоральності, у центрі якого знаходиться дієслово із складною системою часових форм. При цьому саме семантичне поле *часу* кваліфікується як «система мовних засобів, які визначають період часу в реченні або тексті».

Схожа методика дослідження темпоральної лексики (на матеріалі російської мови) застосована в дисертаційній праці М. Г. Джиоевої, яка, так само як і М. В. Цегельська, виокремила семантичне поле *часу*, диференціювавши темпорально марковані лексичні одиниці за ознакою частиномовної належності (іменники, прикметники, прислівники, дієслова тощо). Функціонально-семантичне та семантичне поле темпоральності у цій праці розмежовані на тій підставі, що «всі елементи семантичного поля *часу* входять у ФСП темпоральності, однак існують відмінності у конфігурації та окремих принципах організації цих полів. Відмінності між семантичним полем часових позначень та функціонально-семантичним полем темпоральності виявляються у плані вираження. ФСП темпоральності – це сукупність засобів віддзеркалення часових значень ... Досить легке виділення більшої частини часової лексики, її відносна автономність, здатність висловлювати часові значення самостійно, незалежно від морфологічних показників *часу* ... дає змогу виокремлювати її як відносно самостійну підсистему в межах ФСП темпоральності і вивчати теж окремо, але не ізольовано». Семантичне поле *часу* М. Г. Джиоева презентує як систему лексико-семантичних груп, 6 із яких містять тільки ядерну лексику (отже, належать до ядра поля), 2 є периферійними, інші містять і ядерні, і периферійні одиниці [5, с. 12].

У працях А. П. Клименко «семантична мікросистема *часу*» представлена як сукупність семантичних груп. При цьому стверджується, що слово *час* використовується нерідко як скріп між елементами різних СГ, що свідчить про незамкнутість лексико-семантичного класу часопозначень.

Чітка й детально рубрикована класифікація темпоральної лексики, здійснена у працях Ж. П. Соколовської [9, с. 38-43]. Вона зараховує лінгвокатегорію *час* до *родосем*, що апіорі передбачає членування на менші лексико-семантичні субсистеми. Розвиваючи цю тезу, Г. М. Сюта вказує на те, що в поетичній мові номінації *часу* є різнотипними за семантичною структурою,

відрізняються частотністю текстового вживання, і функціонально-стилістичним навантаженням. Розглянувши відповідні номінації на конкретному мовно-поетичному матеріалі, дослідниця стратифікує їх на кілька тематичних груп: 1) слова, семантична структура яких не ускладнена і включає лише сему «час як абстракція» (*час, доба*); 2) слова, семантична структура яких складається із сем «час» і «відлік», тобто із загальними значеннями «час, стосовно теперішнього моменту» (*сьогодні, вчора, щойно, досі, потім, завтра, минуле, майбутнє, давнина*); 3) слова із поєднаними семами «час» і «кількість» (тобто із загальним значенням «кількість часу») (*мить, хвилина, рік, століття, вічність*); 4) слова, семантична структура яких складається із сем «час» і «простір» (*день, ніч, присмерк, ранок, весна, сутінки*); 5) слова, що у свою семантику включають семи «час» і «людина» і через те є носіями інформації про певний етап життя людини (*молодість, юність, старість; юнак, юнка, дідок, бабуся; юний, молочнугубий* тощо).

О. С. Яковлева в загальній мовній картині світу вичленовує окремі сегменти, що репрезентують мовні картини простору [13, с. 254]. Це цілісні фрагменти, у межах яких простежуються механізми та засоби для вираження в мові певної концептуальної сфери. З цього погляду цілком логічним та виправданим є виокремлення часової мовної картини світу. Вона представляє той її фрагмент, що відображає часові уявлення та їхні особливості, пов'язані з культурою народу.

У сучасній комунікативній лінгвістиці окремим об'єктом лінгвістичного вивчення стає *художній час*, який «аналізується на основі інтерпретації релятивістської філософської концепції *часу* як послідовності буття речей і подій картини художньої дійсності». Відповідне явище стає предметом багатоаспектного (змістового, формального, граматичного, образного) розгляду і забезпечує комплексне бачення темпоральної системи літературного тексту, яке впливає з усвідомлення того, що «художній час об'єднує увесь темпоральний зміст, представлений у творі».

Художній час – це естетично освоєний час. Це не точна копія реального часу, а складник ідейно-естетичного змісту і формальної організації твору мистецтва. Усвідомлюючи цю проблему, Л. М. Дзиковська акцентує увагу на питаннях реалізації категорії темпоральності в авторському тексті. Дослідниця доводить, що, синтезуючи час фактичний та час зображуваний, художній час нарощує різноманітні варіанти, які співвідносяться з художнім

замислом твору та його концепцією художньої цілісності. Оскільки при потраплянні в художній світ параметри об'єктивного часу стають іншими, в їх переломленні можна побачити «коефіцієнт подібності між правдою життя і правдою суспільства».

Лексико-семантична валентність темпоральних номінацій (зокрема, аспект їх сполучуваності зі складними прикметниками) стає одним із продуктивних напрямків лінгвостилістичного розгляду в дисертаційній роботі О. М. Рудь. Лінгвіст простежує текстотвірний потенціал та текстову мовно-естетичну динаміку назв часових відтінків, періодів у межах доби (*хвилина, година, світання*), назв пір року (*весна, зима, літо, осінь*) та місяців (*вересень, жовтень, квітень, листопад, май, серпень*), аналізує сполучуваність назв загальних часових понять [12, с. 13]. Практичні результати відповідних спостережень продуктивно унаочнено в «Словнику поетичного слововживання складних прикметників та дієприкметників» [11, с. 35]. У ньому у функції заголовних слів словникових статей подано низку стрижневих темпоральних номінацій: *весна, зима, літо, осінь; вересень, жовтень, квітень, листопад; ранок, день, вечір, ніч; година, доба, мить, хвилина; надвечір'я, серпень*.

Отже, мовна модель часу спрямована на репрезентацію одного з найширших й об'єктивно зумовлених фрагментів поетичної когніції. Його лінгвістичне розуміння і трактування генетично пов'язане з філософською та етнокультурною концепціями *часу*, однак не повторює, а специфічно акцентує її, екстраполюючи не тільки на мовний матеріал, але й на засадничі принципи мовної репрезентації дійсності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1971. – 115 с.
2. Всеволодова М. В. Категория именной темпоральности и закономерности ее речевой реализации : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.00 «Общее языкознание» / М. В. Всеволодова. – М., 1982. – 24 с.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : «Языки рус. Культуры», 1998. – 768 с.

4. Дешериева Т. И. Лингвистический аспект категории времени в его отношении к физическому и философскому аспектам / Т. И. Дешериева // Вопр. языкознания. – 1975. – № 2. – С. 111-117.

5. Джигоева М. Г. Русская временная лексика как фрагмент языковой картины мира : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02, «Русский язык» / М. Г. Джигоева. – С., 2002. – 16 с.

6. Кочерган М. П. Лексика понятий времени в украинском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01, «Украинский язык» / М. П. Кочерган. – К., 1967. – 16 с.

7. Кочерган М. П. Слово і контекст : лексична сполучуваність і значення слова / М. П. Кочерган. – Л. : Вища шк., 1980. – 183 с.

8. Морковкин В. В. Опыт идеографического описания лексики : (анализ слов со значением времени в рус. яз.) / В. В. Морковкин. – М. : Изд-во МГУ, 1977. – 168 с.

9. Соколовская Ж. П. Семантическая структура слова и «картина мира»: «семантические фантазии» или «катехизис семантики»? / Ж. П. Соколовская. – Симф., 1998. – 183 с.

10. Тарасова Е. В. Время и темпоральность / Е. В. Тарасова. – Х. : Основа, 1992. – 135 с.

11. Рудь О. М. Складні епітети семантичного поля із значенням «Україна» : (на матеріалі укр. поезії ХХ ст.) / О. М. Рудь. – К. : Рідна мова, 1998. – 40 с.

12. Рудь О. М. Художньо-виражальні функції складних слів в українській поетичній мові ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Рудь – К., 1998. – 16 с.

13. Яковлева Е. С. Фрагменты русской языковой картины мира : (модели пространства, времени и восприятия) / Е. С. Яковлева. – М. : Гнозис, 1994. – 420 с.

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

В Україні питання української мови завжди було питанням політичним. Боротьба українців за право вживати рідну мову в усіх сферах життя, користуватися мовою як політичною завжди пов'язувалося з національно-визвольним рухом і утвердженням незалежної держави.

Українська літературна мова єднає українців усіх територій, сприяє усвідомленню ними спільної долі, історії, традицій, духовності. Спроби роз'єднати українців, поділили їх за етнографічним або мовним принципом можуть мати лише тимчасовий успіх.

Тому пріоритетом державної мовної політики України є утвердження й розвиток української мови – визначального чинника і головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі і є базовим системоутворювальним складником української державності, – констатується в Концепції державної мовної політики України [3].

Державна політика в галузі мовних відносин зумовлюється етнічним складом населення, політичним режимом, геополітичними обставинами тощо. Як зазначає Н. Попович, «мовна політика» – це демонстрація ставлення держави в особі органів державної влади до вирішення мовних проблем у конкретній країні [6]. За визначенням Т. Ковальнової, це також сукупність настанов, концепцій, законодавчих актів і заходів, призначених для впливу на процеси мовного життя суспільства і регулювання цих процесів [1].

Ст. 10 Конституції України чітко визначено, що державною мовою в Україні є українська мова [2]. Концепцією державної мовної політики, схваленою Указом Президента України від 15 лютого 2010 р. № 161/2010 [7] декларується, що мовна політика посідає чільне місце в системі державних пріоритетів, оскільки її стратегічним завданням є забезпечення неухильного додержання конституційних гарантій щодо всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, вільного розвитку, використання й захисту

мов національних меншин та задоволення мовних потреб громадян України [3].

У проекті Закону України «Про державну мову» № 5670 від 19 січня 2017 р. пропонується констатація того, що українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалась і протягом багатьох століть безперервно проживає на власній етнічній території, становить питому більшість населення країни, дала офіційну назву державі та є базовим системотвірним складником української громадянської нації [6].

Надання українській мові статусу державної не поліпшило ситуації, мовна проблема в Україні набула гострої боротьби. Коли б сьогодні, констатує глава Донецької військово-цивільної адміністрації Павло Жебрівський, Росія не вела супроти України своєї брудної й похабної «гібридної війни», можна було б говорити про мову як про культурний феномен.

Етнополітична ситуація в Україні зумовлює необхідність виваженої державної мовної політики в управлінні міжнаціональними відносинами. Вона повинна враховувати низку чинників. Одним із них є кількісний.

Останні два переписи населення в Україні проводились у 1989 і 2001 рр.

В Україні в 2011–13 роках так і не проведено перепису населення. А з початком у 2014 році збройної агресії Росії проти України й окупацією частини української території проведення Всеукраїнського перепису населення стало неможливим.

Тому єдиним ґрунтовним джерелом статистичної інформації про етнічний склад та рідну мову населення України є дані Всеукраїнського перепису населення 2001 року.

Згідно з цими даними, 78% жителів України є українцями за національністю (етнічним походженням). 17% жителів України становлять етнічні росіяни і 5% – люди інших національностей.

Етнічні українці становлять більшість у 25 регіонах з 27 (в діапазоні від 98% у Тернопільській до 56% у Донецькій області) і меншість в Автономній Республіці Крим (24%) та місті Севастополі (22%). У столиці України етнічні українці становлять 82% населення. За переписом 1989 р., в Україні мешкали представники 126 національностей – від 37,5 млн українців (72,7%), 11,3 млн росіян (22,1%) до представників таких етносів, як евен і нгансан, яких налічувалося по одному чоловікові.

Водночас моніторинг етнонаціонального складу населення та мовної ситуації не припиняється і здійснюється різними соціологічними структурами.

Наприклад, Київський міжнародний інститут соціології провів дослідження у сфері визначення етнічної приналежності громадян країни методом їхньої вільної самоідентифікації. Аналіз їх показав, що національний склад України вкрай різноманітний. Згідно з отриманими даними, на території держави проживає 62% моноетнічного українського народу, 23% складають біетнічні русько-українці, 10% – моноетнічні росіяни, а також 5% людей, що належать до інших груп [4].

Ситуація, що склалася в Україні після анексії Росією Криму і розгортання військових дій на Донбасі, неординарно позначилася й на мовних перевагах. За даними Інституту соціології НАН України, збільшилася частка осіб, які на питання щодо сприйняття продуктів культури обирають толерантний варіант. Тією чи іншою мовою можуть читати пресу і літературу, слухати радіо, дивитися телепередачі кожен другий мешканець Західного регіону, 72% на Півночі країни, 80% у Центрі, 71% на Півдні, 77% на Сході, 61% – на Донбасі [5, с. 67].

Важливим кроком, спрямованим на збільшення присутності української мови в радіоэфірі, стало прийняття Верховною Радою України 16 червня 2016 року Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій».

Боротьба за прийняття закону тривала кілька місяців, оскільки власники медіахолдингів та їхні лобісти в органах влади намагалися провалити цю законодавчу ініціативу або принаймні вихолостити її. Проте активні дії громадськості, українських музикантів та частини політикуму схилили більшість парламенту на користь якісного закону. Згідно з прийнятим законом, «телерадіоорганізації при здійсненні радіомовлення повинні забезпечувати частку пісень (словесно-музичних творів) державною мовою в обсязі не менше 35 відсотків загального обсягу пісень, поширених протягом доби, а також не менше 35 відсотків загального обсягу пісень, поширених у кожному проміжку часу між 07.00 та 14.00 і між 15.00 та 22.00».

Передбачена цим Законом частка пісень українською мовою запроваджується поступово. З 8 листопада 2016 року, коли Закон набуває чинності, ця частка у зазначені часові проміжки має становити 25%, з 8 листопада 2017 року – 30%, і з 8 листопада

2018 року – 35%. До цієї квоти зараховуються будь-які пісні українською мовою, незалежно від громадянства авторів чи виконавців.

Закон також передбачає пріоритетне право на отримання ліцензії на мовлення для радіоорганізацій, які добровільно збільшать цю частку на 5% і більше.

У комплексі ці норми мають сприяти значному розвитку й популяризації української музики, істотному збільшенню її присутності в ефірі, і водночас значному зниженню частки російських пісень, що досі була непропорційно високою і деформувала природний мовно-інформаційний простір України.

Цим же Законом запроваджується і мінімальна частка української мови для ведення радіопрограм дикторами та ведучими. З 8 листопада 2016 року вона має становити 50% на добу, через рік – 55%, через два роки – 60%.

Національній Раді з питань телебачення і радіомовлення надано можливість здійснювати моніторинг за дотриманням передбачених цим законом часток мови пісень та мови ведення і накладати на порушників штрафні санкції.

У вересні 2016 року парламентом прийнято закон «Про державну підтримку кінематографії», в якому передбачена система підтримки національних фільмів. Обов'язковою передумовою для визнання фільму національним є виконання базової звукової версії фільму українською.

Також у вересні 2016 року Верховна Рада прийняла за основу рамковий законопроект «Про освіту», після чого гострі дебати розгорнулися навколо 7 статті цього законопроекту, яка регулює застосування мов в освіті. Від того багато в чому залежить мовний вектор розвитку освіти й України в цілому.

Також прийнято за основу урядовий законопроект, що передбачає обмеження імпорту пропагандистської літератури з Росії. У разі прийняття в цілому цей документ може дещо знизити частку російськомовної книжкової продукції, яка зараз становить лівову частку українського книжкового ринку.

Незважаючи на позитивні законодавчі тенденції у сфері утвердження української мови, що мали місце в 2016–2017 роках, поки що це лише фрагментарні кроки, явно недостатні для кардинальної зміни ситуації. Українцям необхідний сучасний європейський мовний закон, який би гарантував функціонування

української мови «на всій території України в усіх сферах суспільного життя», як це визначено статтею 10 Конституції України.

Як підсумок вищесказаному зазначимо, що аналіз мовної ситуації свідчить про зростання напруги навколо проблем реалізації конституційних вимог щодо розвитку й застосування мов в Україні.

Рішення, які мають бути прийняті владою, виходячи з цього усвідомлення, не обмежать жодних прав меншин, однак дозволять українській мові посісти її природне місце об'єднуючого чинника для всієї української держави і її культурно-інформаційного простору.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ковальова Т. Особливості формування категорійно-поняттєвого апарату мовної політики [Електронний ресурс] / Т. Ковальова. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/1/20.pdf>. – Назва з титул. екрану.

2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України.

3. Концепція державної мовної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>. – Назва з титул. екрану.

4. Національний склад України // Рада національних спільнот України. – 2016. – 12 трав.

5. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь) / [Лібанова Е. М., Горбулін В. П., Пирожков С. І. та ін.].

6. Попович Н. Розвиток мови як віддзеркалення впливової ролі держави [Електронний ресурс] / Н. Попович // Вісник Нац. акад. держ. упр. – 2011. – № 2. – С. 267–275. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-2-37.pdf>. – Назва з титул. екрану.

7. Указ Президента України «Про Концепцію державної мовної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>. <http://dobrovol.org/project/10/>. – Назва з титул. екрану.

УКРАЇНСЬКА МОВА – ЖИТТЯ ДУХОВНОГО ОСНОВА

Дух... Душа... Духовність...

У педагогіці та філософії сформувалося переконання, що єдність духу, душі, духовності виявляє можливості людини у світі, котрий існує незалежно від неї і частиною якого є сама людина. Що означають ці поняття? Сучасний тлумачний словник української мови слова «дух», «душа», «духовність» трактують так: «Дух, ч.-1. Психічні здібності, свідомість, мислення... 2. Внутрішній стан, моральна сила людини, колективу». «Душа, і, жін. 1. Внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями та почуттями; за релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя. 2. Сукупність рис, якостей, властивих певній особі; людина як носій тих чи інших рис, якостей; почуття, натхнення, енергія. 3. розм. Людина. 4. перен. Основне в чому-небудь, суть чогось». «Духовність, ж. абстрактний іменник до духовний» [1].

Поняття «дух» вказує нам на існування об'єктивного начала, яке може визначально впливати на життєдіяльність окремої людини. Поняття «душа» вказує на неповторність кожної людини, її феноменальність. Поняття «духовність» показує, що в об'єктивному плині світових подій людина та людство мають унікальну можливість керуватись як об'єктивно існуючими чинниками, так і своїми власними почуттями та думками, поєднувати чуттєве й раціональне в організації свого власного життя.

Наше суспільство переживає період стрімких, далекосяжних змін: технологічний прогрес, міжнародну торгівлю, розвиток комунікації, процеси глобалізації, світову конкуренцію. Духовний розвиток молоді дуже важливий у наш час, бо саме дитина, молода людина має протистояти економічним труднощам, духовній деградації, моральному та фізичному виснаженню. Духовність визначає спрямованість розумових, емоційно-чуттєвих, вольових якостей людини, її здатність до самоусвідомлення себе як особистості. Духовність – це спосіб розбудови особистості. Духовність – це зустріч із самим собою, своєю душею, внутрішнім Я.

Це вихід до вищих цінних інстанцій формування, конструювання особистістю самої себе.

Вагому роль у духовному житті народу і конкретної особи відігравала, відіграє, відіграватиме рідна мова.

Рідна мова в рідній школі...[2]

Саме тому, «обстоюючи рідну мову, ми обстоюємо безсмертя наших предків, які дали нам життя. А отже, захищаємо власне право на безсмертя в мові своїх онуків та правнуків» [3].

У посланні від Іоана (Старий Заповіт, гл.1) устами Апостола мовиться, що життя на землі творилося Словом: «Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог... Усе через нього почало бути, і без нього нічого не почало бути... В ньому було життя, і життя було світом для людей» [4].

Ще з давніх часів людина помітила незвичайну силу слова. Це Божий дар, що таїть у собі величезний потенціал, словом потрібно обережно й правильно користуватися. Воно, як відомо, наснажувати, одухотворювати, кликати до життя. В іншому випадку воно може засуджувати, заперечувати, вбивати...

Рідне слово... Рідна мова... рідною традиційно вважається мова, яка природно засвоюється в ранньому дитинстві від батьків, дорослих, що є носіями цієї мови. Рідна мова закладена в людині генетично. Сучасна електроніка фіксує навіть особливості національного плачу новонародженої дитини.

То чи маємо право нині байдуже ставитися до свого національного генетичного коду? Чужа мова, насаджена дитині в ранньому віці, гальмує розумовий, інтелектуальний розвиток дитини. Учені підтвердили геніальний здогад відомого мовознавця Вільгельма Гумбольта, висловлений ще у кінці XVIII ст., що мова у вигляді коду існує в нейроклітинах людського мозку й генетично передається від батьків до дітей. Навчання мови дитиною йде як розшифрування коду. Мало того, мозок людини має ділянки, функціональне призначення яких запрограмоване на майбутнє [5].

Євген Сверстюк писав: «Мати переливає душу в дитину через глибинні, закладені в підсвідомості потаємні рідні звуки, з яких народжується рідна пісня й молитва. Мова впливає з національної натури і є голосом ества. Мова, як і врода людини, успадковується» [6].

Дуже слухними є міркування К. Ушинського, який ще 1861 року стверджував: «Коли ми бачимо, що дітям передаються від батьків колір очей, форма носа, волосся, стан, хода, міміка, то,

звичайно, необхідно вважати, що ще точніше передаються від батьків дітям тонші, а через те глибші характерні відміни; бо чим глибша, чим прихованіша причина особливої характерності людини, тим достеменніше передається вона спадково...» [7].

Кожна дитина природно вбирає в себе мовну стихію, в якій вона живе, в якій народилася й живуть її батьки. Про високий рівень свідомості українців, їхньої глибокої духовної культури свідчать «Українські народні заповіді», надруковані в «Календарі Просвіти» ще в 1914 році, які відображали норми поведінки, що вже склалися, й одночасно були взірцем для майбутніх поколінь

1. Українська дитина повинна дружити з українськими дітьми й завжди говорити по-українськи.

2. Родичі або старші члени родини нехай у передшкільному віці учать дітей читати й писати по-українськи.

3. Українська дитина повинна вчитися українських приповідок, українських віршів, пісень і народних забав.

4. Родина нехай говорить усюди поза домом сміло по-українськи. Українська мова нехай дзвенить на вулиці, у крамницях, в урядах, на дорозі, у гостині – всюди. Із запитанням до кого-небудь звертатися найперше по-українськи.

5. Українська родина нехай уникає всього, що принижує людську душу [8].

Слово... Рідне українське слово. Саме у словах рідної мови дитина змалечку відкриває для себе великий неповторний світ життя. У ньому, у слові, відбито характер, психічний стан, історію українського народу, побут. Про особливості українського слова наш геніальний поет Т. Шевченко писав:

«Ну що б, здавалося слова...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється – ожива,
Як їх почує...» [9]

У словах рідної мови дитина змалечку відкриває для себе великий, неповторний, чарівний світ життя.

У ній відбито характер, психічний склад українців, особливості звукової організації української мови. Наспівною, ніжною, м'якою, мелодійною називають українську мову, сприймаючи її і в пісні, і в розмові. Варто згадати відомі роздуми німецького поета Фрідріха Боденштедта (1819–1892), що подорожував по Росії, Криму, Малій Азії і в передмові до своєї збірки перекладів українських народних пісень на німецьку мову писав:

«У ніякій країні дерево народної поезії не видало таких великих плодів, ніде дух народу не виявився в піснях так живо й правдиво, як серед українців. Який захопливий подих туги, які глибокі, людяні почування в піснях, що їх співає козак на чужині... Справді, народ, що міг співати такі пісні і любитися ними, не міг стояти на низькому рівні освіти» [8].

Ще у 1925 році на Міжнародному конкурсі мов у Парижі нашу українську мову визнали однією з наймелодійніших мов у світі.

Українська мова – це мова корінного населення України та українців, що живуть за її межами. Вона входить до 20 найпоширеніших мов світу – нею розмовляє близько 45 мільйонів людей у світі. За таблицею демографічної потужності мов (кількість носіїв) ми на 26-му місці у світі – між турецькою (46 млн носіїв) і польською (43 млн). Словниковий склад української мови відповідає рівню добре розвиненої сучасної мови.

Наша мова, мов неповторний самоцвіт, виграє барвами веселки, має своє звучання, свою вагомість, свою красу. Кожне слово – це ніби діамантова намистинка у величезному разку нашої пребагатої мови. Для цього добірного намиста гарно потрудились Г. Сковорода, І. Котляревський, Т. Шевченко, Марко Вовчок, Панас Мирний, Леся Українка, І. Франко та багато інших письменників. Кожен із них вніс у розвиток мови часточку досвіду свого, часточку душі.

Крізь призму слова сприймаємо одну з граней краси, що представлена в художній літературі. Наші моральні переконання формуються на основі моральних понять та ідей, що пізнаються завдяки мові. Чим краще ми опановуємо мову, тим досконалішим стає наше мислення, бо мова і мислення нероздільні.

Вбираючи в себе знання, відображені в мовленні, людина вибудовує власний внутрішній світ або мікрокосмос, формує себе як духовна, зріла, компетентна особистість.

Мова – духовний скарб нашої нації.

«Як сонця безсмертного коло,
що креслить у небі путі,
любить свою мову й ніколи
її не забудьте в житті.
Ми з нею відомі усюди,
усе в ній, що треба нам, є,
а хто свою мову забуде,
той серце забуде своє.

Вона, як зоря пурпурова,
що сяє з небесних висот,
і там, де звучить рідна мова,
живе український народ».

В. Сосюра [10]

Список використаних джерел та літератури:

1. Сучасний тлумачний словник української мови. – К. : Вид. дім «Школа», 2008. – С. 272-273.
2. Олесь О. Рідна мова в рідній школі / О. Олесь // Далекі зірниці». – Київ : «Грамота», 2001. – С. 36.
3. Ющук І. Обстоюючи своє слово / І. Ющук // Слово. – 1992. – № 19. – С. 2.
4. Біблія. Старий Заповіт. – К. : Об'єднання біблійних товариств, 1980. – С. 5.
5. Вільгельм Гумбольдт.
6. Євген Сверстюк. Блудні сини України. – К., 1993. – С. 58.
7. Ушинський К. Нехай не гасне світ науки. Кн. 1-ша. – Київ : ВД «Простір», 2009. – 416 с.
8. Час нації. – 2012. – Січ. – № 1 (178). – С. 7.
9. Фрідріх Боденштедт.
10. Сосюра В. Вибрані твори в двох томах : Т. 1. Поетичні твори / В. Сосюра. – Київ : Вид-во «Наукова думка», 2000. – С. 432-433.

А. М. Трембіцький,
*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)*

УКРАЇНСЬКЕ ЛИХОСЛІВ'Я АБО УКРАЇНСЬКА ЛАЙКА

Відомий український етнограф і письменник Олекса Воропай (*1913 – †1989), звертаючись з проханням до усього свідомого українського громадянства збирати й записувати приповідки та прислів'я, бо саме у цій формі української народної творчості відображується «складне і багате прикращами» життя українців, їх «прояви активної боротьби за свою незалежність». Він, зокрема, писав, що саме приповідка – «це ніби навчальний висновок, якогось оповідання, казки, байки або висновок з власного досвіду чи спостереження, що дає якесь життєве правило», що часто висловлюються «образовими висловами, формою метафори та алегорії» виявляючи «багаті скарби народної мови, гумору та життєвої спостережливості і дають широкий образ духової культури» українського народу. Наприклад, «Держи язик за зубами», «З свинячим носом та в пшеничне тісто», «Куди орли тікають, туди сороки не пускають», «Мовчи, глуха, менше гріха!», «Трапила коса на камінь» та ін. І коли «ми прислухаємось до мови українських селян, то нас приємно вражає барвистість і повнота вислову», адже вони «не відчули на собі негативного впливу чужої мови, широко користуються народними прислів'ями та приповідками. Їхня мова рясно оздоблена короткими висказами, що висловлюють загальні правди, погляди, думки про світ і людей та про всі інші життєві справи». Своє місце в народних приповідках українців, на думку Олекси Воропая, знайшли взаємовідносини з сусідніми народами: «Тату, лізе чорт у хату!» – «Дарма, дочко, аби не москаль»; «Мабуть, москаль тоді красти перестане, як чорт молитись Богу стане». Або ж пройняті національним гумором: «Дай, Боже, нашому теляті вовка з'їсти», «Піп у дзвін – дідько в клепало!», «При чому тут староста, що грім поросся вбив!». Водночас відомий етнограф зауважує, що до приповідок «належать також образливі вислови, порівняння, прокляття та закликання», що мають «своє значення», якщо їх «прикласти до різних життєвих обставин». Адже вони не тільки «надають пластичності мові й пояснюють або доповнюють висловлену думку», а ще й впливає на наше з вами здоров'я.

Наприклад, «А що б над тобою земля тряслась, сякий такий сину», «А щоб тебе кури загребли», «Щоб тебе понесло поза вітряками», «Щоб тебе чорний Бог убив» [1].

Так, доктор біології Іван Белявський, досліджуючи «взаємозв'язок між словом і свідомістю», тобто яким чином впливають на людський організм прості односкладові слова, прийшов справжнього відкриття, довівши, що «кожне вимовлене нами слово дуже чітко впливає на наші з вами гени» і результатом цього впливу «є не просто передача видозмінених генів потомству, але і зміна власного генетичного коду людини, що має відношення до старіння і тривалості життя». Такі невтішні, на його думку, наслідки вживання лайливих, огидних слів. Вчений попереджає, що «лихослів'я смертельно небезпечно для здоров'я», адже «лайка руйнує ваші гени». На превеликий жаль, за спостереженнями науковців більше половини населення, незалежно від соціальної приналежності, щоденно використовує міцне слівце за будь-яких обставин. Не усвідомлюючи при цьому, що нецензурні слова, а саме т. зв. «матюки», які несуть негативний заряд зі знаком «мінус», смертельно небезпечні для нашого здоров'я. Вчені стверджують, що вживання нецензурної лексики сприяє швидкому старінню, адже саме «в злісному використанні негативно забарвлених слів криється величезна руйнівна сила» [2].

Досліджуючи витоки лихослів'я вчені встановили, що лайливі слова не так і вже й притаманні українцям, як дехто вважає. В одному з найперших словників давньоруської мови слово, що «означає жінку легкої поведінки, присутнє рівноправно з цензурними, та пояснюється як похідне від слова «блуд». У подальшому це нецензурне слово перекочувало в усі словники російської нецензурної лексики, хоча, як стверджують «берестяні грамоти», це нецензурне слово не що інше, як ім'я демона, який мав свою «спеціалізацію» з «котрим із давніх-давен із різних приводів спілкувалися наші язичеські прашури... Це слово первинно було чоловічого роду, а в його обов'язки входило карати винних жінок хворобами дітородних органів. Абсолютно всі решта слів лайки мають таке ж саме демонічне походження». Наші прашури промовляючи реальні імена демонів, як втілення особистісного зла, та додаючи до нього інші лайливі слова, прагнули «віджахнути нечисту силу, було довести демонів, що за ступенем розпусна людина сильніша і знається з нечистю не гірше за нього». Ми же, лаючись, «закликаємо давніх демонів просто так, для красного слівця, закликаємо зло собі на голову з дня на день, з року в рік» [2].

За твердженням істориків, мат – це не слов'янська традиція. Так, упродовж перших десятиліть після хрещення Русі схильність до нецензурної лексики в наших пращурів вважалася великою вадою, з нею пов'язували такі людські біди, як алкоголізм, агресія в побуті, вбивство, неправдомовність. У Святому Письмі йдеться про Словотворче, а не руйнівне, тобто про добро і любов. Кожний, хто вживає огидні слова, ображає не лише Бога, а й подобу Божу в собі самому, піддаючи її руйнації на всіх рівнях – від здоров'я до долі. Апостол Павло попереджав, що лайливі слова руйнують не лише теперішнє земне життя, а й вічне, оскільки людина народжується не тільки для тимчасового існування. «Зло ріки... Царства Божого не впадують» (1Кор.6:10). «Жодне погане слово хай не виходить з ваших уст, а тільки добре» (Ефес.4:29), «Хто не грішить словом, той досконала людина, яка може приборкати і все тіло» (Як. 3, 2). В Християнських грецьких Писаннях заохочувалось ранніх християн не дозволяти нечистому лихослів'ю забруднювати свою мову, а, натомість, говорити пристойно. «Тепер же відкиньте і ви все оте: гнів, лютість, злобу, богозневагу, безсоромні слова з ваших уст». «Усяке подратування, і гнів, і лютість, і крик, і лайка нехай буде взято від вас разом із усякою злобою» [2].

Дослідники зауважують, що традицію вживання ненормативної лексики в українській літературі започаткував Іван Котляревський в «Енеїді», однак упродовж майже 200 років її вживання було під табу. І майже до середини XIX ст. лихослів'я «не лише не було поширеним навіть у селах», але й каралося [3]. Лихослови піддавалися прилюдному шмаганню.

Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій в своєму зверненні про потребу протидії лихослів'ю в Україні зауважує, що лихослів'я, – це одна з серйозних проблем нашого суспільства і «якщо нею знехтувати, становить загрозу самотності та майбуттю українського народу». Представники ВРЦ із жалем констатують, що «брутальний стиль спілкування стає не лише нормою, а модою, причому для різних верств населення. Лихослів'я легко переймається і прищеплюється: це ганебне явище так розрослося, що вже не усвідомлюється як щось погане. З покоління в покоління передається ця огидна спадщина – й так вироджується моральність народу». Сьогодні лихослів'я носить масовий характер, особливо набрало небаченого розмаху в останні роки. Мерзенну московську лайку, т. зв. «матюки», «постійно чуємо з радіо і телевізора, читаємо зі сторінок сучасних книг, журналів, газет». Ця мерзенна лайка стає ніби

необхідною деталлю життя й відкрито заохочується, що, на нашу думку, є ознакою особливої деградації української культури, ознакою нашого духовного і морального розкладання [4].

Важливо усвідомлювати, що слова, які ми вимовляємо і чуємо, формують нашу свідомість, нашу особистість, адже коли «людина лається, вона не тільки опоганює, бруднить свої уста, але і ллє бруд у вуха оточуючих, розбещує їх, наводить на погані думки – сіє зло, навіть коли сама цього не усвідомлює, бо кожне слово несе в собі інформацію, яка впливає на нашу свідомість, формує і змінює її». Мова людини відображає її внутрішній духовний стан, а ті, хто постійно брудно лається, духовно і морально розкладаються. Адже той, хто легко дозволяє собі «матюки», ненормативну лексику, «нечисть, гнилу мову, той може легко зважитися і на нечисті справи» [4].

У словниках ми знайдемо твердження, що ненормативна лексика, – це «лихослів'я, непристойна, нецензурна та безсоромна мова», до якої також входять «блюзнірство, прокльони і лайка». Турецький мандрівник Евлія Челебі, що відвідав Україну в 1657 р., пише, що найпоширенішими лайками того часу були «дідько», «свиня», «собака» і «чорт», наприклад: «а, собача кров!», «ах, ти свиняче рило!», «бодай тебе чорти вхопили», «де його чорти понесли?», «дідька лисого», «дідько б його взяв (вхопив)!», «під три чорти», «сто копанок чортів тобі в печінку». В такому ж контексті користувалися ненормативною лексикою українські лірники й кобзарі, які ніколи «у відкриту» не лялися, бо це могло фатально позначитися на їх авторитеті [5, с. 159-160], українські козаки [6], які були найбільшими лихословами з їх найдошкульнішим «сучий син» [7], прикладом є зокрема, лист Запорозьких козаків турецькому султану [8]. Або ж бурсаки й семінаристи. Так, К. Широцький досліджуючи бурсацький жаргон Подільської духовної семінарії, пише, що семінаристи вживали таку лайку: «Залізь туди, звідки виліз», «Йди туди, де й цар ходє! (йди у нужник)», «Насмерді тому, хто носа не має», «Твоя жінка буде мати дурного чоловіка», «Тебе дурний піп хрестив, (тобто «ти сам дурний»)» та ін. [9]. Досить частим, і не менш принизливим але дуже колоритним є використання в українській лайці різного роду прокльонів, які супроводжуються словом «А щоб ти» та «бодай» (Боже дай): «А щоби нижче пояса зціпило за пупа», «А щоби пуп той вилисів, як від маку ступа», «А щоб тобі чорт кумом став» тощо [3].

Слов'яни, як стверджують дослідники, ніколи не матюкалися. Зокрема, в українців, до російської окупації 1795 р., найгірші лайками були лише «курва» (продажна дівка) і «холера» (хвороба). Ні Київська Русь, ні Велике Князівство Литовське, ні Річ Посполита не зберегли жодного документа з матом і жодного розпорядження влади про боротьбу з лайкою [10].

Поширення кацапських матюків – в основі яких «статевий акт, часто збочений, органи, що беруть у ньому участь, та особи, які мають ті чи інші сексуальні характеристики» [11; 124], на думку науковців, почалося з часів поширення на українських теренах російської мови, зокрема в період становлення більшовицької влади в Україні, коли лихослів'я було «відзнакою приналежності до робітничого класу». А також під час репресій 30-х р. XX ст., коли українці «перебуваючи в сталінських таборах та тюрмах ще більше запозичували лексику притаманну кримінальному оточенню з яким вони контактували» – лихослів'я породжує лихослів'я [3; 6; 13; 14]. Великими розповсюджувачами «матюків були рускіє (*капоцики*), переселені в Україну до порожніх осель виморених голодом українців» [7]. Тому українці, які вживають російські «матюки», не поважали й не поважають своїєї та чужої гідності, паплюжать святе ім'я матері [13].

В той час, як «брацький нам народ послуговується дуже відмінним від нашого словарним запасом, усе розмаїття якого далеко поза межами нормативної лексики», українська лайка не містить образ статевого характеру і вся літературна [7]. Тому українська лайка не має абсолютно нічого спільного з матом «рускіх» і система української лайки ґрунтується геть на інших засадах, аніж лайка московська. Так, в українській же лайці, щоби дати стислу й високоемоційну оцінку якоїсь особи, предмета, ситуації чи процесу, вживають слова: бздун, бздюха, гімно собаче, гімно, гімнюк (*гімнючка*), дристун, засранець (*засранка*), серун (*серуха*), срака. А для означення молодших за вас осіб, вживають позасистемне слово сцикун (*сцикуха*). Для відтінення чиєїсь неправоти, як аргумент у суперечці, побажання тощо, вживають фразеологізми: «йди ти в сраку!», «насеру його матері!», «насеру твоїй матері», «поцілуй мене в сраку!», «поцілуй собаку в сраку!», «щоб ти всрався!». Матеріальні збитки підсумовують виразом: «собаці під хвіст». Коли хтось перебирає харчами, йому дають пораду: «то гімно з'їж!». Якщо ж на заваді власному самовираженню через здорову українську лайку стоять якісь чинники внутрішнього (*інфантилізм*) чи

зовнішнього (*по пиці дадуть*) характеру, то вживають індиферентні вирази: «матері його ковінька», «трясця його матері», «сто копанок чортів тобі в печінку» абощо [11; 12].

Українська лайка так само багата, як і українська мова, про це, зокрема, свідчать твори видатних українських письменників. Так, О. Довженко в автобіографічній повісті «Зачарована Десна» вживає такі українські лайливі слова: «Мати божа, царице небесна, – гукала баба в саме небо, – голубонько моя, святая великомученице, побий його, невігласа, святим твоїм омофором! Як повисмикував він з сирої землі оту морковочку, повисмикуй йому, царице милосердна, і повикручай йому ручечки й ніжечки, поламай йому, свята владичице, пальчики й сугавчики. Царице небесна, заступнице моя милостива, заступись за мене, за мої молитви, щоб ріс він не вгору, а вниз, і щоб не почув він ні зозулі святої, ні божого грому. Миколаю-угоднику, скорий помочнику, святий Юрію, святий Григорію на білому коні, на білому сидлі, покарайте його своєю десницею, щоб не їв він тієї морковочки, та бодай його пранці та болячки з'їли, та бодай його шашіль поточила... Баба хрестилася в небо з такою пристрасстю, аж торохтіла вся од хрестів». А М.Стельмах у повісті «Гуси-лебіді летять» вживає такі слова з української лайки: «...спершу з мене вибивали дурування і примовляли, який я бузувір, опришок, урвиголова, харциз, каламут і навіть химород. На таке противне слово я ніяк у душі не міг погодитись ...я мав і покаятись, і набратися розуму, якого усе чомусь не вистачало мені. Та я не дуже цим і журився, бо не раз чув, що такого добра бракувало не тільки мені, але й дорослим. І в них теж чогось вискакували клепки, розсихались обручі, губились ключі від розуму, не варив баняк, у голові літали джмелі, замість мізків росла капуста, не родило в черепку, не було лою під чуприною, розум якось втулявся аж у п'яти і на в'язах стирчала макітра» [15].

Ми чудово усвідомлюємо, що «подолати лихослів'я – це нелегке завдання, але іншого шляху немає заради майбутнього нашого суспільства – дітей і молоді, заради блага українського народу, до якого всі ми належимо» [4]. Пам'ятаймо, що близькою сусідкою лайки є балакучість чи марнослів'я, тобто «схильність до пустих розмов внаслідок розбещеності язика». Махматма Ганді писав: «Немає правди в людині, котра не в змозі контролювати свій язик» [16].

Пам'ятаймо про чужинське походження словесного бруду й оберігаймо українську мову, наші душі від «усілякої зловорожості

скверни». А для того, що б вести боротьбу з цією скверною – не вживаймо «матюків», не будьмо байдужими і не мовчїм, коли хтось їх вживає. А для цього необхідно оволодівати лексичним та стилістичним багатством української лайки, нести її в маси, пропагувати її повсюдне вживання, широко користуватися нею у побуті, але «виключно при наглій потребі. Пам'ятаймо – ніщо так не знімає стресів, як різнобарвне «міцне» слівце, ніщо так не допомагає розкрити глибини української душі, як рідна здорова сороміцька лайка!» [11; 12]. З цією метою подаємо словничок найуживаніших лайливих виразів (української лайки).

Українська лайка

(Словничок найуживаніших лайливих виразів)

Аби тобі усе клином було!
А бодай би в тебе руки відсохли!
А бодай би ти світу Божого не побачив!
А бодай в тебе в роті пір'я поросло...
А бодай те кров нагла залляла...
А бодай тебе корчі звели!
А бодай тебе чорти вхопили...
А бодай ти скис!
А бодай ти смоли в пеклі напився!
А бодай тобі заклало...
А бодай тобі ні дна, ні покришки!
А бодай тобі повилазило...
А бодай тобі та нехай тобі!
А бодай тобі у горлі кістка стала!
А дивись, щоб ноги не задер!
А добра б тобі не було...
А знав би ти морес! (*морес – прочухан, як хто провиниться*).
А Ірод його відає!
А лиха година!
Амїнь тобі буде!
А най тебе качка копне!
Арештанська душа...
А собача кров!
А спопелїв би ти!
А сто крат болячок у твої печінки!
А стонадцять чортів тобі в пельку!

А убий тебе Божа сила!
Ах ти ж, вражий сину!
Ах ти ж, іродова душа!
Ах ти ж, остолопище окаянний!
Ах ти свиняче рило!
Ах ти удуде смердячий!
А щоб вам пусто було...
А щоб вас лиха біда стороною обходила...
А щоб ви згинули...
А щоб в тебе пір'я в роті поросло...
А щоб його побила руда глина, що падає з християнина!
А щоб йому голова облізла...
А щоб йому ні дна, ні покоришки!
А щоб їх вихром винесло!
А щоб на вас чума насіла, матері вашій чорт!
А щоб над тобою земля тряслась, сякий та такий сину!
А щоб тебе колька сколола...
А щоб тобі булька з носа вискочила...
А щоб твоєю мордою просо молотили ...
А щоб твої кости викидало з того світа!
А щоб твоя дружинонька з кумом повелася...
А щоб тебе грім побив...
А щоб тебе злидні обсіли...
А щоб тебе колька сколола...
А щоб тебе кури загребли!
А щоб тебе люди не знали!
А щоб тебе лють задушила!
А щоб тебе Морана побила...
А щоб тебе муха вбрикнула...
А щоб тебе підняло і гєпнуло (*вертіло*)...
А щоб тебе сира земля не прийняла!
А щоб тебе смерть у могилу забрала!
А щоб тебе чорти в пеклі смажили...
А щоб ти всрався, як маленький був...
А щоб ти гімна наївся!
А щоб ти головою наложив!
А щоб ти до ранку не дочекав...
А щоб ти здоровий був...
А щоб ти здох!
А щоб ти луснув...

А щоб ти не дждав...
А щоб ти не стишився!
А щоб ти падло дристало та й дристало...
А щоб ти під царський вінець не пішла (до дівчини)
А щоб ти сказився!...
А щоб ти скис!
А щоб ти скрутилось, прокляте!
А щоб ти ходив, як води ходять!
А щоб ти щастя не знав...
А щоб тобі булька з носа вискочила...
А щоб тобі відмовили, як чогось попросиш...
А щоб тобі добре було...
А щоб тобі заклало...
А щоб тобі заціпило...
А щоб тобі копа літ!
А щоб тобі крові свого батька напитися...
А щоб тобі курка на ногу наступила...
А щоб тобі повилазило... *(хтось чогось не бачить, або не побачив)*
А щоб тобі рачки лазити...
А щоб тобі рука відсохла!
А щоб тобі світа білого не бачити...
А щоб тобі черево лусло!
А щоб тобі чорне було...
А щоб тобі чорт кумом став...
А щоб швидкою Настею тут тебе зносило...
А щоби нижче пояса зціпило за пупа...
А щоби пуп той вилисів, як від маку ступа...
А як би ти язик прикусив!
Бенеря його бери!
Бешиха тебе бери!
Бий його лиха година!
Бий його морока!
Бий тебе сила Божа!
Бити, бити, та нікому...
Битий ходиш...
Бить тебе бить, та й кий поломить...
Бісівське насіння!
Бісова душа...
Бісова ковінка...

Бісова челядь...
Бісовий син...
Бодай би тебе кури загребли!
Бодай би ти луснув!
Бодай його кодро з накоренком перевелось!
Бодай їх мир не знав!
Бодай тебе був той знав, що трясє очеретами!
Бодай тебе волами возили, а граблями волочили!
Бодай тебе чорти вхопили...
Бодай ти в землю увійшов!
Бодай ти не знав о собі, та о білому дні!
Бодай ти не знав, що сьогодні за день!
Бодай ти сонця не бачив!
Бодай тобі добро було!
Бодай туди не дійшло, а відти не прийшло.
Болячка на твою голову!
Брешеш, як собака!
Буде він тямити, доки буде жити...
Буде хребту і череву...
Будь він сякий, такий...
Будь ти неладний!
Вбий тебе трясця!
Виляю так, що тобі в пельку (*в горло*) не полізе...
Виляю, на всі боки!
Виляю, як собаку!
Від твоїх слів аж трава сохне!
Відвідаєш макогона...
Візьмеш в обидві жмені!
Візьму кочергу, то й зуби визбираєш!
Враг тебе бери!
Вража (*чортова, дідькова*) личина!
Вража мати!
Вражий син...
Вражі діти...
Гадюка підколодна!
Гадюче кодро!
Гаспидський сину (*хлопче, дочко і т. д.*)!
Глуха тетеря!
Глянь на себе в дзеркало і перехрестись!
Говори, донько – виговоришся...

Говорив би, та рот замазаний...
Грець би тебе побрав!
Дай, Боже, твоєму чоловікові розумної жінки!
Дам по макітрі...
Де його чорти понесли? (*хтось кудись пішов, або десь забарився*)
Диявольська худоба!
Дідька лисого тобі дам...
Дідька лисого...
Дідько б його взяв (*вхопив*)!
Дістанеться на горіхи!
Дурний тебе піп хрестив (*Про «нерозумну людину»*)...
Дурний як ціп...
Е, ти ще не бачив смаленого вовка...
Жени його в три вирви!
За патли та в пику (*потилицю*)...
Закрий вершу!
Зацідить в зуби...
Згинь з-перед очей!
Згинь, сатано!
Знаю, де козам роги втинають...
Йолоп царя небесного!
І язика не хочу паскудити!
Іди до бісової матері...
Іди до чорта в зуби!
Іди під три чорти і чотири відьми!
Іди під три чорти!
Іди поки не лаяли...
Іди собі к нечистій матері!
Іди ти к бісу!
Іди ти під три чорти вибриком!
Ідолів (*Іродів*) син (*дочка*)...
Іродове кодро!
Кадук твоїй матері!
Каїнова ти дочка!
К бісовій матері!
Кишка в тебе тонка!
Клепки в голові не вистачає!
Ковінька твоїй матері в бік!
Коза задрипана!

Коляка тобі в горло!
Кому змелеться, а тобі зкрутиться...
Крий тебе сила Божа!
Кров би тебе нагла залляла сучий ти сину!
Лає, на чім світ стоїть...
Лає, скільки в пельку влізе...
Лайка – не битва...
Ламаного гроша не вартий!
Лаяти в батька і матір...
Лиха його година знає!
Лучше б я чорта zobачив, як тебе...
Лядський сину!
Магомет (*розбійник*)!
Мало тобі голову відірвати!
Матері його ковінька!
Матері твоїй ковінька...
Матері твоїй чорт!
Мовчи відьма...
Мовчи, бо я тебе на табак (*порох*) зітру!
Морда – хоч пацюків бий...
Морда – що й возом не об'їдеш...
На злого чоловіка і собака бреше...
На кутні посмієшся!
Наговорив сім мішків гречаної вовни!
Най би тебе пранці з'їли...
Най ті качка копне!...
Не говориш ти до мене – не говори ж і до людей!
Не говориш ти? Не говори ж до Страшного суду!
Не доводь мене до гріха!
Не з твоїм рилом!
Не ляпай себе вухами по щоках!
Не торкай, бо торкну...
Не тріскоти, як сорока!
Нехай тобі абищо!
Нужда б тебе побила!
Огнем граєш...
Ой дам я тобі перцю...
Опудало городне!
Пан хоче мати чудову гаму кольорів на обличчі?
Під три чорти...

Під хвіст собаці!
Підла душа...
Підлого сина (*дочки*) робота...
Підлого стерва робота...
Підлої матері син...
Побий тебе Божа сила, на гладкій дорозі...
Побила б їх морока!
Побила б тебе лиха година!
Подивись – і перехрестись!
Подла душа...
Подлого сина (*дочки*) робота...
Подлого стерва робота...
Подлої матері син...
Постривай, лисий дідьку!
Поцілуй мене туди, куди сонце не світить!
Почухаєшся де й не свербить...
Прикуси язика!
Причинний!
Роззуй очі!
Розкажи своєму батькові!
Свиняча морда!
Святий та Божий – на чорта схожий!
Слава б тобі пропала!
Совісті ні на копійку!
Солі тобі на пупа!
Сонце би тебе побило!
Спи, щоб ти не встав!
Співай, співай – вона довга!
Срав пес їхній матері...
Срали-мазали... (*те саме, що й «зробити щось абияк»*)...
Стара кляча...
Сто болячок під ребро!
Сто копанок чортів тобі в печінку...
Сто чортів в печінку...
Сто чортів твоєї матері!
Стонадцять чортів тобі в пельку!
Стули пельку... (*теж саме, що й «закрий рота»*)..
Стули писка!
Та ти ж без царя в голові!
Ти була гожа, а тепер на чорта схожа!

Ти в мене пам'ятатимеш до третіх віників!
Ти нечиста сило...
Тикатимеш своєму батькові!
Тиць моя радість...
Тіпун тобі на язик!
Торбаз клопами!
Трясця його матері!
Трясця твоїй матері...(*трясця – гарячка, хворобливий стан, коли людину періодично кидає то в жар, то в холод*)
Тю (*тьху*), на тебе!
Тьху на тебе!
У тебе ні з носа вітру, ні з губи мови!
Узнаєш, по чім ківш лиха!
Хай би тебе пранці з'їли...
Хай би тебе чорти взяли!
Хай би тобі на все життя смеркло!
Хай вам грець...
Хай його гнів Божий поб'є!
Хай його злидні поб'ють!
Хай тебе дощ намочить!
Хай тебе за живіт візьме!
Хай тебе качка копне!...
Хай тебе курка вбрикне!
Хай тобі грець!
Халамидник окаянный!
Холера твоїй матері!
Холера ясна!
Хочеш дулі з маком?
Цур тобі, пек тобі!
Чи ти блекоти об'ївся?!
Чи я тобі в борщ наплювала?!
Чого балухи вилупив? (*те саме, що й «чого дивишся?»*)
Чого ти ляскаєш язиком по столу?!
Чого шкіришся? (*те саме, що й «чого смієшся?»*)
Чорта з два!
Чорта лисого!
Чортзна-що таке!
Чортів вилупок!
Чортів хрещеник...
Чортова кров...

Чортова мацапура...
Чортове кодрло...
Чортове насіння...
Чума болотяна!
Шкуру здеру!
Шолудивий пес!
Шпичка тобі в ніс!
Шукай собі, або глибокої води, або високої гіллі!
Щезни, сатано!
Щоб їх світ уже не знав!
Щоб на тебе щастя напало!
Щоб над тобою світло не світило і сонце праведне не сходило!
Щоб перша куля не минула!
Щоб твоєму батькові жито родило!
Щоб твоїм духом тут не пахло!
Щоб тебе вогонь спалив!
Щоб тебе лиха година знала!
Щоб тебе окаянного, земля не прийняла!
Щоб тебе побила лиха година!
Щоб тебе покорчило!
Щоб тебе покрутило!
Щоб тебе поприщило!
Щоб тебе репнуло, підняло та гепнуло!
Щоб тебе чорний бог убив!
Щоб тебе шашіль поточила!
Щоб ти зчорнів, як земля!
Щоб ти крізь землю провалився!
Щоб ти лопнув!
Щоб ти на Страшний суд не встав!
Щоб ти не діждав ні Петра, ні Павла, ні дрібних святих!
Щоб ти повісився на осиковій гілляці!
Щоб ти послиз!
Щоб ти світу білого не бачив!
Щоб ти скис!
Щоб ти туди не доїхав і назад не вертався!
Щоб тобі дубовий хрест (*смерть*)!
Щоб тобі заціпило!
Щоб тобі на світі добра не було!
Щоб тобі ні дня, ні ночі!
Щоб тобі очі повилазили!

Щоб тобі пір'я в роті поросло!
Щоб тобі пусто було!
Я тобі дам втришия!
Я тобі насиплю солі на хвіст!
Я тобі покажу, де козам роги правлять!
Я тобі покажу, де раки зимують!
Я тобі руки вкорочу!

Список використаних джерел та літератури:

1. Степовий О. Українські народні приповідки / Олекса Степовий [літературний псевдонім Олекси Воропая] // Українські вісті (Новий Ульм). – 1947. – Ч. 55-56. – 22 серп. – С. 7.
2. Карєва К. Лихослів'я смертельно небезпечне для здоров'я / Карина Карєва, Сергій Ковтуненко // Вічний скорб (Київ). – 2009. – № 12. – груд. – С. 8.
3. Ненормативна лексика // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Ненормативна_лексика. – Назва з титул. екрану.
4. Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій про потребу протидії лихослів'ю в Україні // Голос православ'я (Київ). – 2010. – № 9. – трав. – С. 2.
5. Черемський К. Шлях звичаю / Кость Черемський. – Харків, 2002. – 445 с.; 110 іл.
6. Зборовський А. Як лаялися українці колись і тепер / Анатолій Зборовський // Українське слово (Київ). – 2011. – № 41. – 12-18 жовт. – С. 16.
7. Лайка українською [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrainiantraditions.wordpress.com>. – Назва з титул. екрану.
8. Козацька лайка // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Козацька_лайка. – Назва з титул. екрану.
9. Іваневич Л. Кость Широцький як дослідник бурсацького жаргону української мови на Поділлі / Лілія Іваневич // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. : серія історична та філологічна [редкол.: О. М. Завальнюк (гол. ред.), Є. І. Сохацька (відп. ред.) та ін.] – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2010. – Вип. VII. – С. 60-95.
10. Лихослів'я – гидкий порок // Персонал Плюс. – 2011. – № 44. – 2-8 листоп. – С. 11.

11. Матюки, які роблять з тебе українця. Як правильно лаятись [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/ljlive/matyuky_yaki_roblyat_z_tebe_ukraintsya_yak_pravy_lno_layatys. – Назва з титул. екрану.

12. Горалевич Ю. Лайка українською або – «тиць моя радість»... / Юрій Горалевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vsviti.com.ua/ukraine/49862>. – Назва з титул. екрану.

13. Русанівська Т. Звідки прийшли до нас матюки? / Тетяна Русанівська // Подільські вісті (Хмельницький). – 2006. – № 116. – 18 серп. – С. 4.

14. Балуюшок В. Як лаялися наші предки / Василь Балуюшок // Україна молода (Київ). – 2007. – № 135. – 28 лип.

15. Матюкайтеся українською [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://terry.io.ua/s18851/matyukaytesya_ukraenskoju. – Назва з титул. екрану.

16. Кучер Г. Про марнослів'я / Ганна Кучер // Вічний скарб (Київ). – 2009. – № 12. – груд. – С. 8.

Я. В. Ченаш,

студентка

Науковий керівник: О. Д. Королевська,

викладач української мови та літератури

(м. Хмельницький)

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ШЛЯХОМ ДОСКОНАЛОГО ВОЛОДІННЯ МОВОЮ

Мовне середовище студентів у наш час щодня приймає виклик сучасності. Це велика проблема, коли рідна мова для тебе є ганьбою та спілкування нею стає незручним. Як доводить О. Ткаченко, «привабливість тієї чи іншої мови залежить, передусім, від привабливості тієї культури, яку вона презентує. Саме це робить мову гарною, престижною, а то й «модною» (згадаймо «моду» на французьку мову, характерну для XVII – початку XIX ст., або «моду» на англійську мову тепер)» [1, с. 107].

Надзвичайно актуальним є вивчення проблем ціннісних орієнтирів української молоді в європейському контексті з метою виявлення реальної картини всього, що відбувається з сучасною молоддю. Адже не секрет, що пройшли внутрішні трансформації українського суспільства, які спричинили суттєву зміну цінностей і відповідно ціннісних орієнтацій (змінилися стосунки між людьми: відчутні озлоблення, користолюбство, низька культура, байдужість, зневажання честі, совісті, зростання корумпованості, злочинності). Ці процеси не минули й молодь, адже саме молодь є тим елементом, для якого найбільш складно у невизначеності формувати свою власну систему цінностей. Для різних категорій молоді існують свої уявлення про авторитети, норми поведінки, пріоритети. Особливо це помітно у ставленні молоді до мови свого народу, яка є універсальним засобом вираження внутрішнього світу індивіда, складовою загальнолюдських цінностей. Адже сьогодні доведено, що чим досконаліше особа володіє мовою, тим виразніше постає перед людьми як особистість.

Тривалий час український народ був позбавлений національної традиції (фальсифікація у галузі історії українського народу, української мови, художньої літератури й культури в цілому), тому дієвість цього джерела мовної стійкості була неможливою. Сьогодні молоде покоління має змогу вивчати мовотворчість репресованих, заборонених, емігрованих і забутих письменників, політиків, учених, діячів культури і релігії, таким чином, розширюючи свій світогляд і збагачуючи словниковий запас.

Проте проблеми все ж таки існують, хоч і мають інший характер: у світі нових інформаційних технологій знижується мотивація необхідності читання художньої літератури; книгарні заповнені російськими книжками, і є підстави стверджувати, що культурний простір без перешкод захоплює російський бізнес [2].

Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст, перекласти його з української мови на російську чи навпаки чомусь перестали сприйматись як недолік. Культура мовлення всього нашого суспільства і культура мовлення студентів зокрема – це чи не найяскравіший показник стану їх моральності, духовності, культури взагалі. Словесний бруд, що заповнив їхнє мовлення, мовленнєвий примітивізм, вульгарщина – тривожні симптоми духовного нездоров'я народу (молоді з майбутньою вищою освітою зокрема). Спливають часи, а сленгова мовотворчість студентів не згасає. Мовлення деяких студентів у позааудиторному студентському, ширше – молодіжному середовищі дещо відрізняється від їх же мовлення в аудиторіях. Проблема мовного, а звідси й національного, відступництва є актуальною для України й сьогодні.

Сьогодні, на відміну від ситуації ще двадцять років тому, українська мова активно розвивається: українською виходять наукові видання, пишуться публіцистичні статті, випускається високоякісна художня література, лунають мелодійні українські пісні; лине вона з радіоприймачів, з екранів телевізорів. У Києві та інших містах формується україномовне середовище активних молодих людей, які ставлять розвиток мови та української культури за мету свого життя.

Престиж мови – величина змінна. У світовій історії відомо чимало випадків падіння і піднесення мов. Це залежить від суспільства – носія мови, від його досконалості, місця та ролі в загальнолюдському прогресі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу / О. Б. Ткаченко. – К., 2004.
2. Кравченко О. Мовна стійкість сучасної молоді [Електронний ресурс] / Оксана Кравченко. – Режим доступу: <http://archive.nndiuvl.org.ua/text.html?> – Назва з титул. екрану.
3. Актуальні проблеми розбудови національної освіти : Зб. наук.-метод. пр. – К. : Херсон, 1997. – С. 34-37.

Д. А. Шуліка,
студентка

Науковий керівник: О. Д. Королевська,
викладач української мови та літератури
(м. Хмельницький)

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО МОВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Кожен з нас має розуміння про важливість мовного середовища у своєму житті. Мовне середовище – це оточення людей, суспільство в аспекті його впливу на засвоєння іншомовними індивідами нерідної мови. Мовне середовище сприяє оволодінню другою мовою. Існує також віртуальне мовне середовище – це сукупність електронних ресурсів і засобів комунікації в Інтернеті, яка будується на базі електронних підручників, електронних навчальних посібників, призначених для оволодіння різними аспектами мови.

На сьогодні визначають зростання авторитету української мови, усвідомлення внутрішньої потреби спілкуватися й пізнавати світ засобами рідної мови, заперечення мовного відступництва у будь-яких його проявах, прагнення позбутися монополії суржиків, турботу про високу культуру спілкування.

«Кобзар» Тараса Шевченка заклав основи нової української літературної мови, а разом з нею і літератури. Без цієї великої національної Книги чи існували б українці і досі як народ? Ці приклади переконують у слушності думки: «Народ, що має минуле, має й майбутнє». І що глибше сягають корені національної традиції, то міцніше стоїть дерево національної культури, а тим самим і мови [2, с. 10].

Для кожної людини її мова – повинна бути найкраща, найзворушливіша, і це загальновідома істина. Мова – неоціненний скарб народу, найголовніший літопис його життя. Щоб оволодіти цим скарбом, людина мусить постійно докладати зусиль, усвідомлюючи, що мова є складною наукою.

Питання формування українського мовного середовища набуло актуальності у нашому житті. Але мої однолітки не цікавляться українською, їх більше цікавлять іноземні мови, тому, що це престижно.

Історично склалося так, що тривалий час у вищій технічній школі в Україні викладачі, службовці та інженерно-технічні

працівники у фаховому спілкуванні здебільшого вживали російську мову. Саме російською мовою надруковано переважну частину підручників і посібників для вищих навчальних закладів, основну довідкову та наукову літературу, якою послуговуємося й досі. Проте з першої половини XX століття до цієї сфери почала впевнено входити і українська мова.

Молодь – це не тільки майбутнє України, а й наша сучасність, яка несе в собі дух нового. Молоді українці, завдяки зусиллям багатьох поколінь українських патріотів, зростають і формуються як особистості у самостійній суверенній державі. За роки незалежності в нашій країні відбулися процеси, які надзвичайно змінили соціальне, матеріальне, політичне, культурне становище. Саме тому проблеми молодого покоління стали об'єктом зацікавлень і досліджень педагогів, соціологів, політиків, учених-українознавців, лінгвістів. Актуальними, зокрема, є питання мовної стійкості сучасної молоді як вагомих чинників збереження вірності рідній українській мові.

Засвоєння національної культури без знання української мови неможливе, тому духовно-культурний розвиток сучасної української нації зобов'язує державу дбати про розвиток української мови. Молодь, яка знає українську і хоче говорити нею в переважно російськомовних містах, має почувати себе комфортно і спокійно, долати психологічний бар'єр. Однією з найголовніших засад повноцінного функціонування української мови у молодіжному середовищі повинно стати забезпечення мовної стійкості і стабільності молоді, виховання в неї мовного обов'язку щодо своєї держави, формування патріотизму, духовної культури, пов'язаних із вибором мови спілкування.

Основи культури спілкування кожної людини закладаються в сім'ї, школі, але очевидно, і в школі, а головне, у сімейному оточенні діти часто не чули від однолітків і батьків ввічливих слів. Мабуть, спілкування в деяких сім'ях обмежувалося лише наказовими формами і у вигляді не літературних виразів [4].

Навчаючи і виховуючи студентів, кожен викладач своїм прикладом має стверджувати, що мовна культура кожної людини, і студентів зокрема, має стати їх надійною опорою у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, підвищенню рівня культури професійного мовлення студентів сприяє збагачення їх активного ділового словника.

Отже, студенти мають оволодіти правилами поведінки, вивчити формули мовного етикету, пам'ятати, що необхідною й

важливою складовою частиною спілкування є ситуації «ввічливого контакту» одного з одним. Викладачі повинні допомагати поширювати знання, адже саме у руках молоді знаходиться майбутнє нашої держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Радевич-Винницький І. Мова і нація / І. Радевич-Винницький, В. Іванишин. – Камянець-Подільський : АБЕТКА, 2003.
2. Мова і мовознавство в духовному житті суспільства : монографія / за ред. Т. В. Радзієвської. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2007. – 352 с.
3. Гуць М. Українська мова на порозі третього тисячоліття // Дивослово. – 1999. – № 2.
4. Хмелянчишина Н.М. Виховання мовної культури студентів [Електронний ресурс] / Н. М. Хмелянчишина. – Режим доступу: <http://kpkkim.km.ua/550-vihovannya-movnoyi-kulturi-studentv.html>. – Назва з титул. екрану.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – директор Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Авсієвич Алла Валеріївна – старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, доктор філософії в галузі права (м. Хмельницький).

Бобрівник Т. А. – студентка групи ДО-13 Хмельницького торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету (м. Хмельницький).

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (м. Хмельницький).

Дацюк Олександр Анатолійович – протоієрей, кандидат богослов'я, секретар Хмельницької єпархії УПЦ, завідувач кафедри українського Православ'я і теології Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Дияк Людмила Анатоліївна – студентка Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Дяченко Інна Олексіївна – вчитель англійської мови Сумської спеціалізованої школи I–III ступенів № 10 ім. О. Бутка, вчитель вищої категорії (м. Суми).

Калинюк Наталія Василівна – кандидат філологічних наук, вчитель вищої категорії Хмельницької спеціалізованої загальноосвітньої школи I–III ступенів № 15 імені Олександра Співачука (м. Хмельницький).

Королевська Ольга Дмитрівна – викладач української мови та літератури Хмельницького торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету (м. Хмельницький).

Костенко Дмитро Вікторович – вчитель англійської мови ПП «Приватний загальноосвітній навчальний заклад гімназія «Престиж», вчитель вищої категорії, доктор філософії в галузі державного управління (м. Київ).

Матвіюк Кузьма Іванович – громадський та політичний діяч, член Центральної Ради ветеранів і обласного відділення Всеукраїнського об'єднання ветеранів, голова Ради козацьких старійшин Хмельниччини, почесний професор МКА, почесний громадянин міста Хмельницького (м. Хмельницький).

Никитюк Світлана Іванівна – викладач кафедри англійської мови факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Олійник Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Парандій Валентина Олександрівна – директор Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат історичних наук, доцент (м. Хмельницький).

Петрушенко Ольга Олександрівна – проректор з науково-методичної роботи ПВНЗ «Хмельницький економічний університет», кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарної підготовки та туризму (м. Хмельницький).

Поморова Наталія Анатоліївна – викладач української мови та літератури Хмельницького торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету (м. Хмельницький).

Тернецька Майя Ананіївна – вчитель української мови та літератури НВО № 5 імені Сергія Єфремова, вчитель вищої категорії, вчитель-методист (м. Хмельницький).

Трембіцький Анатолій Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Ченаш Яна Вячеславівна – студентка групи ДО-12 Хмельницького торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету (м. Хмельницький).

Шуліка Дана Артемівна – студентка групи ДО-12 Хмельницького торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету (м. Хмельницький).

Молитва за український народ, за Україну!

*Господи Боже! До Тебе звертаюсь,
Стаю на коліна і слізно прошу
Зглянься над нами! Над українським народом!
Прости гріхи наші й відверни війну!*

*Господи Боже! Врятуй Україну!
Врятуй український народ!
Спаси нас від смерті, війни і конфліктів,
І хай у свободі живе весь наш люд!*

*Господи Боже! Тебе я благаю,
Не дай убивати людей!
Батьківські серця так гірко ридають
За своїх українських дітей!*

*Господи Боже! Почуй всі молитви
Про мир і про спокій на нашій землі!
Даруй всім нам краще життя в Україні!
І хай все погане піде назавжди!*

24.01.2014

Волошкова Яна

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКА МОВА І НАЦІЯ

Збірник наукових праць

Випуск 9

З 41 Українська мова і нація : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2017. – Вип. 9. – 106 с.

За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела відповідальність несуть автори. Редакція не завжди поділяє їхні погляди.

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
Свідомство про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України**
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А
Тел.: (0382) 71-66-15, 61-25-19
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.maup.km.ua

**Здано в набір 24 жовтня 2017 р. Підписано до друку 30 жовтня 2017 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 200 прим.**

**"Мова - це наша національна ознака,
в мові - наша культура,
сутність нашої свідомості"
(Іван Огієнко)**

*Учітьсь, читайте,
і чужому навчайтесь,
й свого не цурайтесь.*

